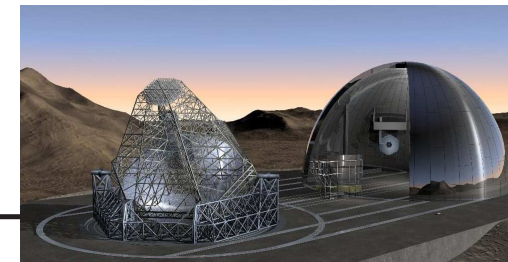

Optika – základy

Miroslav Palatka

Historický vývoj - velikost

Maximalizace průměrů optiky

100 m

Konec 20. století
 – limity monolitického zrcadla
 – éra segmentovaných zrcadel

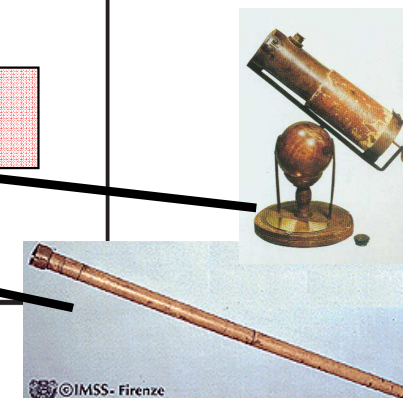
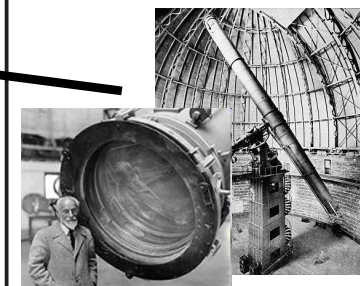
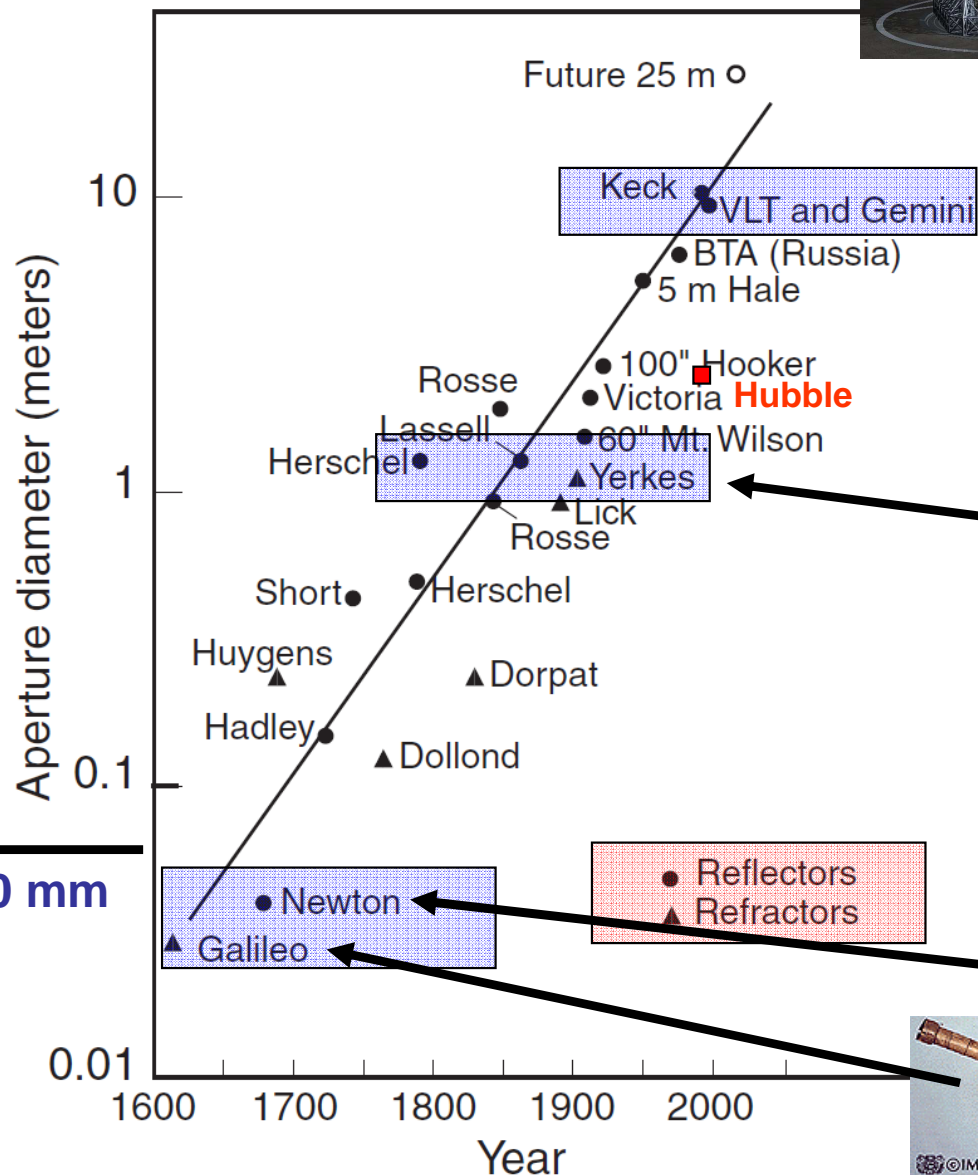
10 m

Konec 19. století
 – dosažen limit u refraktorů

1 m

16. a 17. století
 – omezující faktorem je kvalita dostupných skel

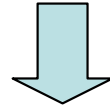
50 mm

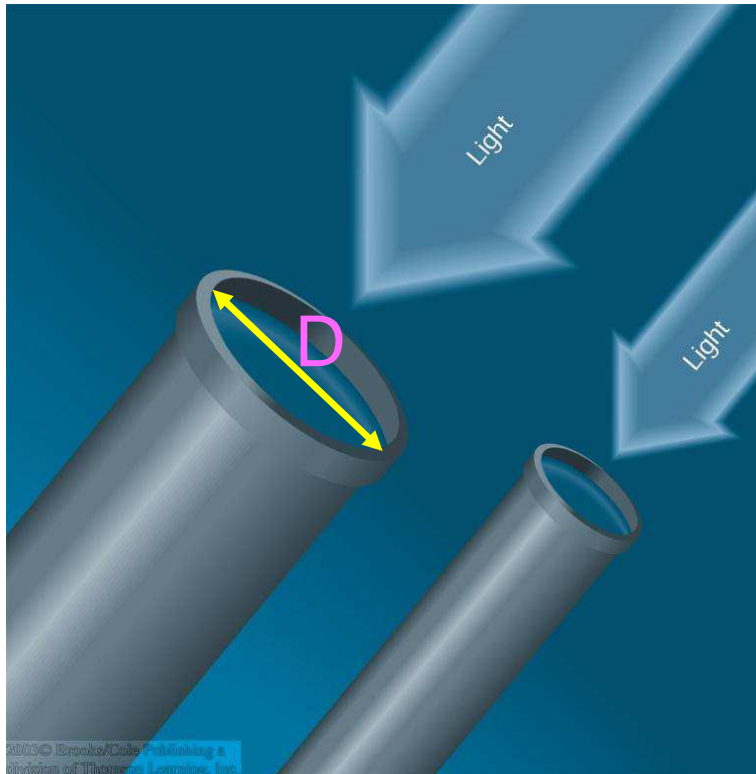
©IMSS- Firenze

Historický vývoj - velikost

Maximalizace průměrů optiky

Zvýšení schopnosti detekce slabých objektů

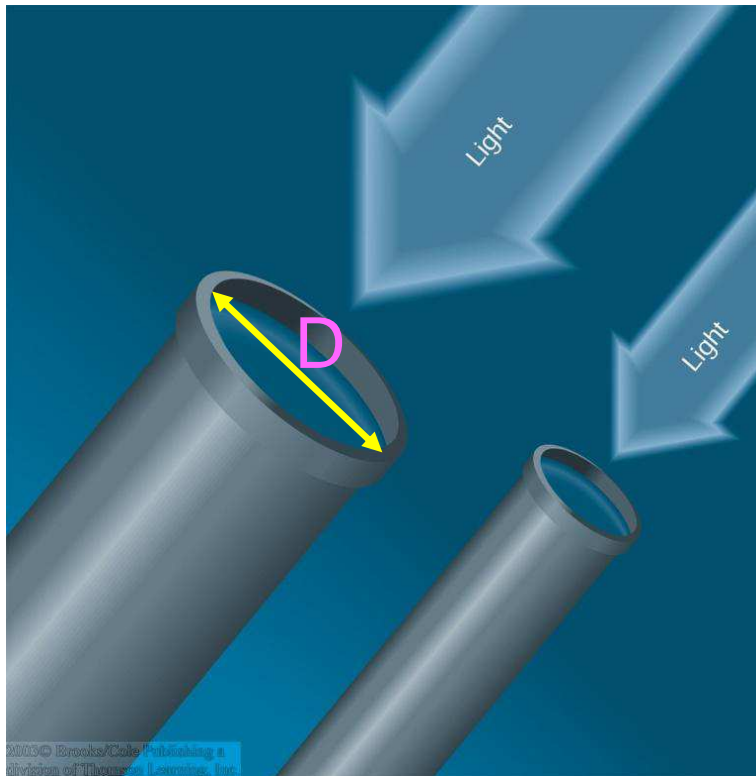
Andromeda

Zdvojnásobný
průměr
(stejná expozice)

Světelný zisk

Maximalizace průměrů optiky

$$LGA = \pi r^2 = \frac{\pi D^2}{4}$$

**Kolektivní plocha
(Light gathering area)**

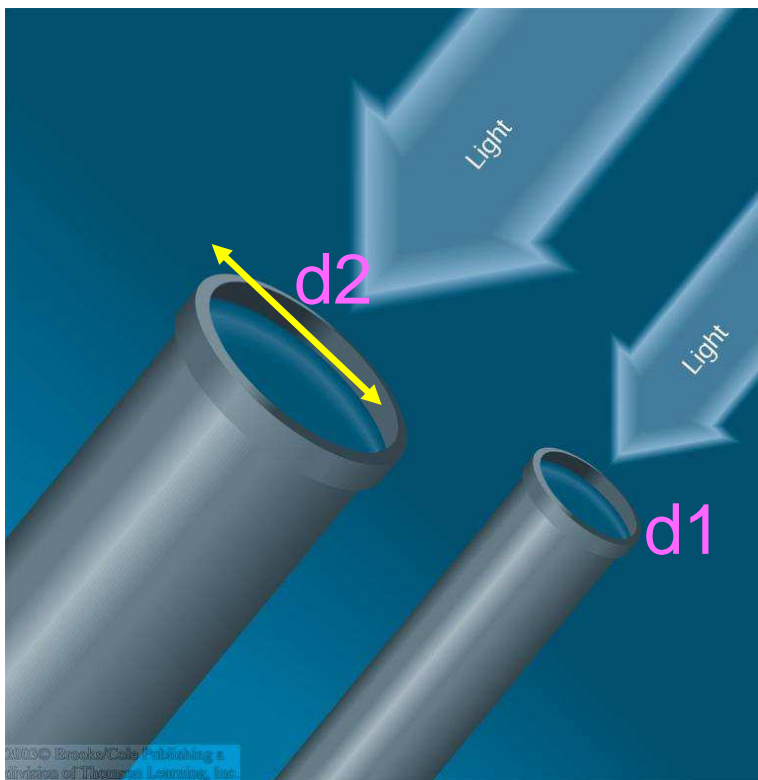
Některá literatura :

$$LGP = \pi r^2 = \frac{\pi D^2}{4}$$

Light gathering power

Light gathering power – světelný zisk (schopnost teleskopu „posbírat“ světlo)

PGP (normováno na plochu oka)

oko	„amatérský“	Hubble	Keck
6 mm	200 mm	2.4 m	10m
1	cca 1000	160,000	cca 2,800,000

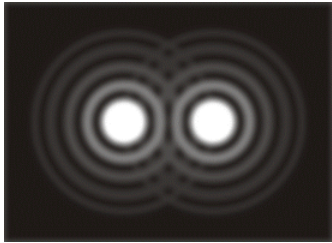
Maximalizace průměrů optiky

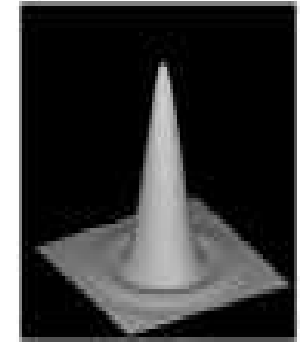
Light gathering power

$$LGP = \frac{LGA_2}{LGA_1} = \frac{d_2^2}{d_1^2}$$

dobré
rozlišení

Historický vývoj - velikost Maximalizace průměrů optiky

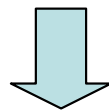
Zvýšení úhlové rozlišovací schopnosti

Předpoklad - teleskop bez aberací

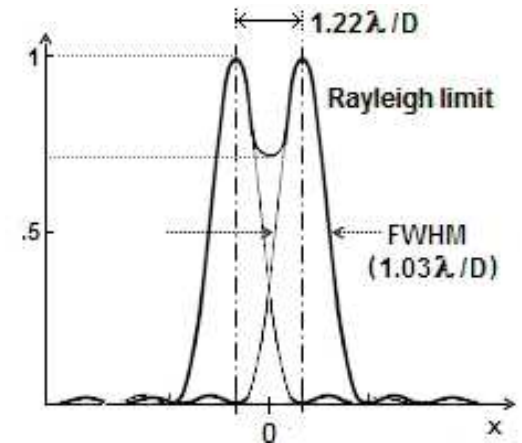
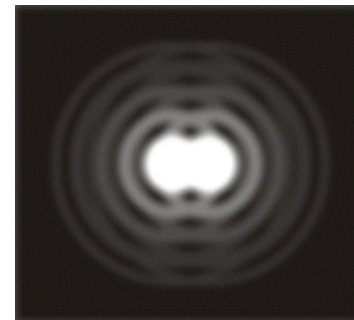
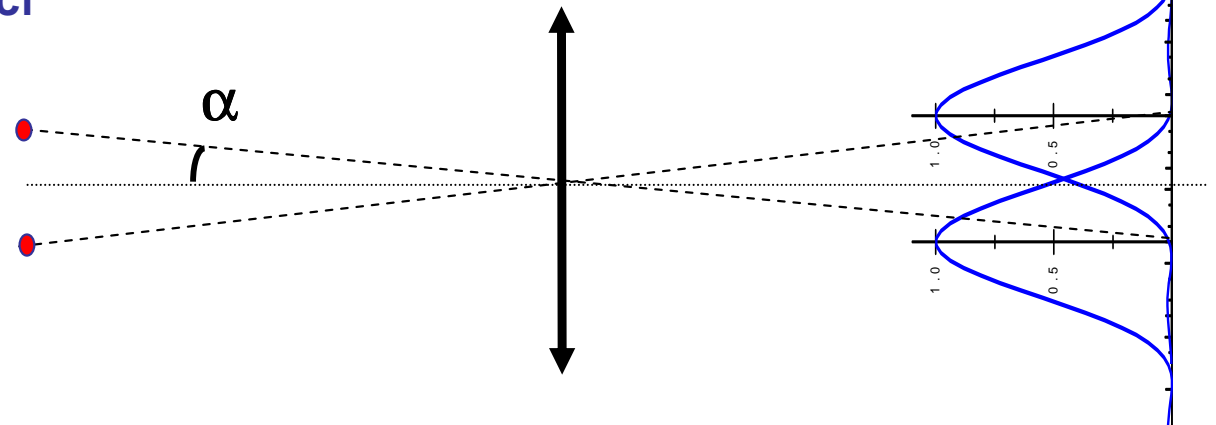
Vliv difrakce
(podrobněji v
teoretické části)

$$\alpha = 1.22 \frac{\lambda}{D} (\text{rad}) =$$

$$= 206265 \times 1.22 \frac{\lambda}{D} (\text{arc sec})$$

Velký průměr = malý úhel α

Zvýšení úhlové rozlišovací schopnosti

Maximalizace průměrů optiky

oko	amatérský	Hubble	Keck
6 mm	200 mm	2.4 m	10m
teoret. 20	cca 0.7	cca 0.05	cca 0.01

5''

1''

1'

0.05''

Andromeda Galaxy — NASA, Hubble Telescope

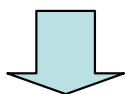
Základní parametry telesopů

1. Světelný zisk (Light gathering power)

2. Rozlišovací schopnost (Resolving power)

Průměr
teleskopu

3. Zvětšení (Magnification) ...?

Zvětšení bývá neodborníky často uváděno jako základní parametr kvality teleskopů.

Je to dáno historicky - především vizuální pozorování tj, kombinacemi objektivů a okulárů.

Také někteří výrobci uvádějí zvětšení jako důležitý parametr. Ve skutečnosti je hodnota zvětšení z pohledu očekávané kvality teleskopu nedůležitý parametr.

Změna zvětšení neposkytuje žádné nové kvalitativní informace.

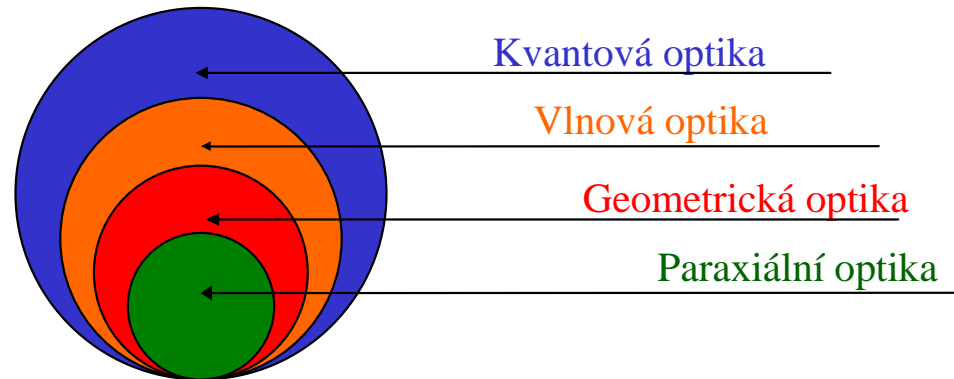

Teleskopy.

Nutnost základních teoretických znalostí.

**Posouzení zobrazovacích kvalit teleskopu
=
vyhodnocení typu a velikosti optických aberací**

ROZDĚLENÍ OPTIKY

Kvanová - vysvětluje interakce záření a látky (fotoelektrický jev), absorpci, spontánní emisi, vynucenou emisi (lasery), ...

Vlnová - vysvětluje difrakci, interferenci, polarizaci ...

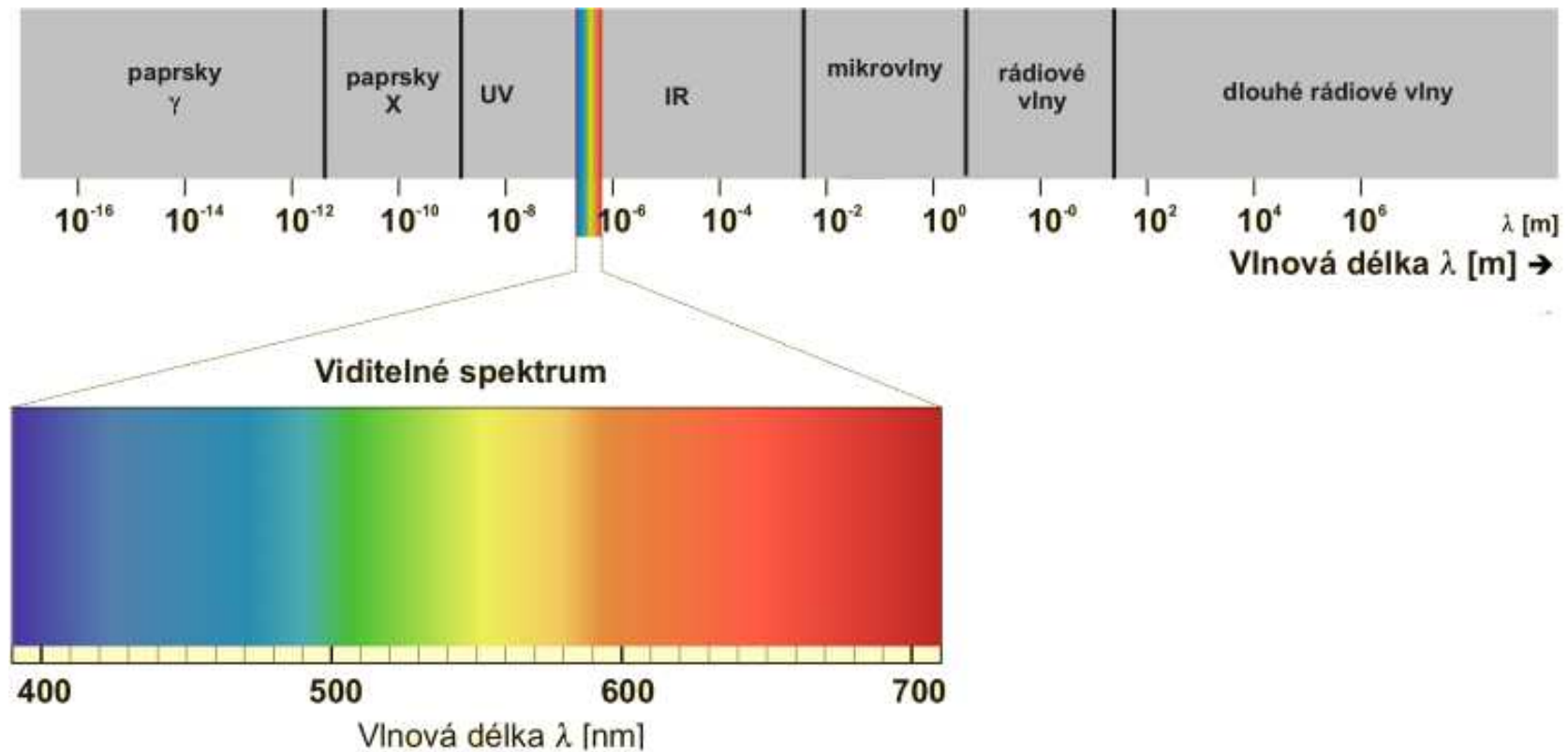
Geometrická - vychází z limitního případu vlnové optiky, kdy je vlnová délka mnohem menší než rozměry předmětů, se kterými záření interaguje ($\lambda \sim 0$), záření se „šíří podél paprsků“, optické jevy studuje jen geometricky,
- vysvětluje odraz a lom optických paprsků.

Paraxiální - je aproximací geometrické optiky, kdy jsou její základní zákony lomu a odrazu aplikovány na případ úzkých paprskových svazků cca do 2° kdy lze psát zákon lomu ve tvaru : $n \alpha = n' \alpha'$

Optické záření

Optické záření je elektromagnetické (EM) záření s vlnovými délkami mezi oblastí rentgenového záření (1nm) a radiových vln (1mm).

Světlo je „viditelná“ část optického záření (max. 360nm - 830nm)

Index lomu

Index lomu $n(\lambda)$:

(pro monochromatické záření o vlnové délce λ)

Poměr rychlosti šíření EM vln ve vakuu k jeho fázové rychlosti v uvažovaném prostředí :

$$n(\lambda) = \frac{c}{v}$$

c ...rychlost šíření světla ve vakuu ($c = 299\,792\,458\text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$),
 v ...rychlost šíření světla v daném materiálu.

Bodový zdroj - vlnoplocha - paprsek

Bodový zdroj - každý bod svítícího nebo osvětleného předmětu, který je zdrojem záření, šířícího se do všech směrů“.

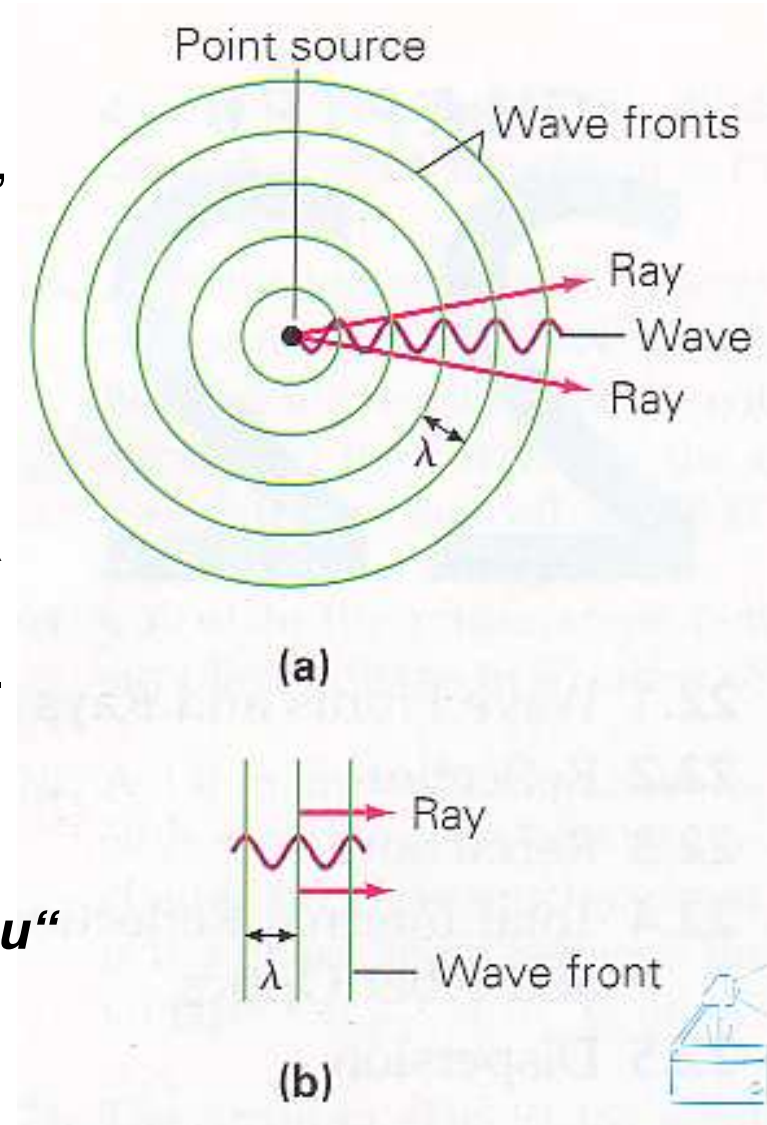
Plocha, na které je v daný okamžik konstantní fáze vlny se nazývá **vlnoplocha**.

Paprsek - obecně prostorová křivka jejíž tečna udává směr šíření energie.

V izotropním prostředí je kolmý na vlnoplochu.

V homogenním prostředí je to přímka.

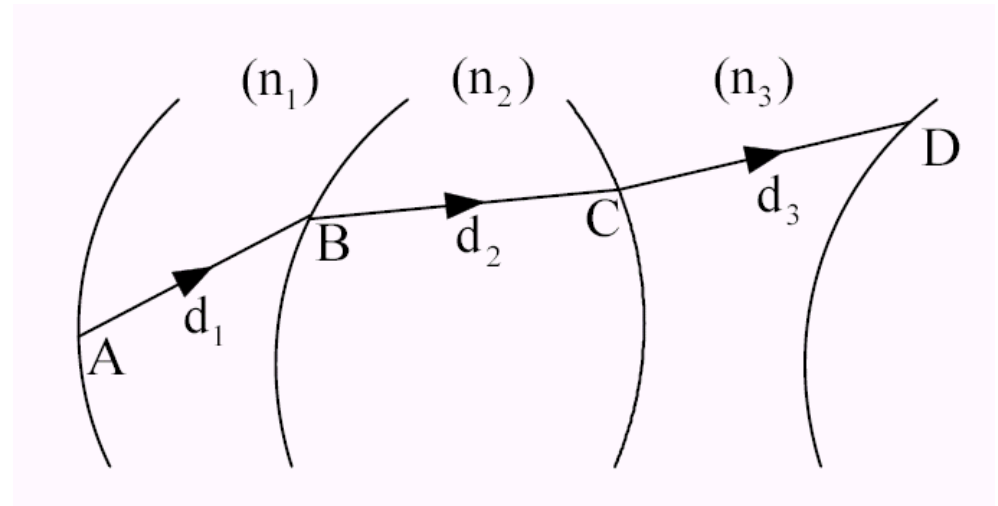
Zdroj je v „nekonečnu“

Optická dráha

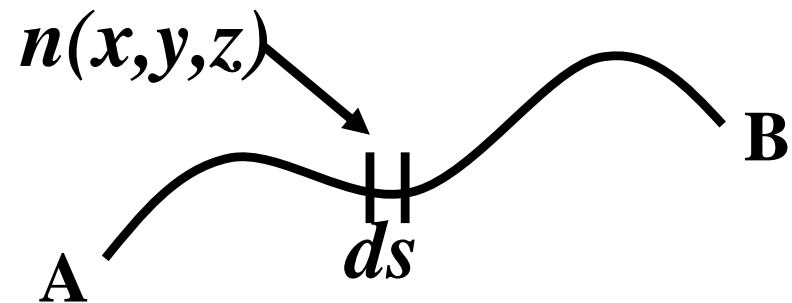
Optická dráha - součin geometrické dráhy paprsku a indexu lomu

$$\mathbf{OD} = [ABCD] = \sum n_i d_i$$

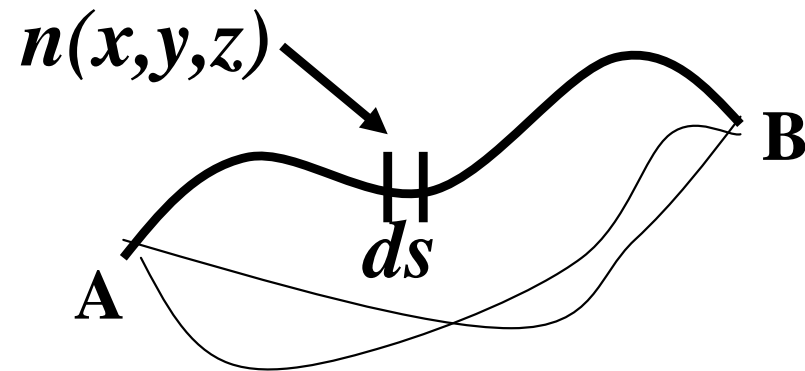
Obečně je definována jako křivkový integrál

$$\mathbf{OD} = \int_A^B n(r) ds$$

Optická dráha je vždy větší než geometrická (kromě vakua)

Fermatův princip

Protože pro index lomu platí $n = c/v$, lze Fermatův princip vztáhnout i na čas :

„Optické záření se šíří mezi dvěma body po takové geometrické dráze, že doba potřebná k proběhnutí této dráhy má extrémní hodnotu nebo je stacionární“.

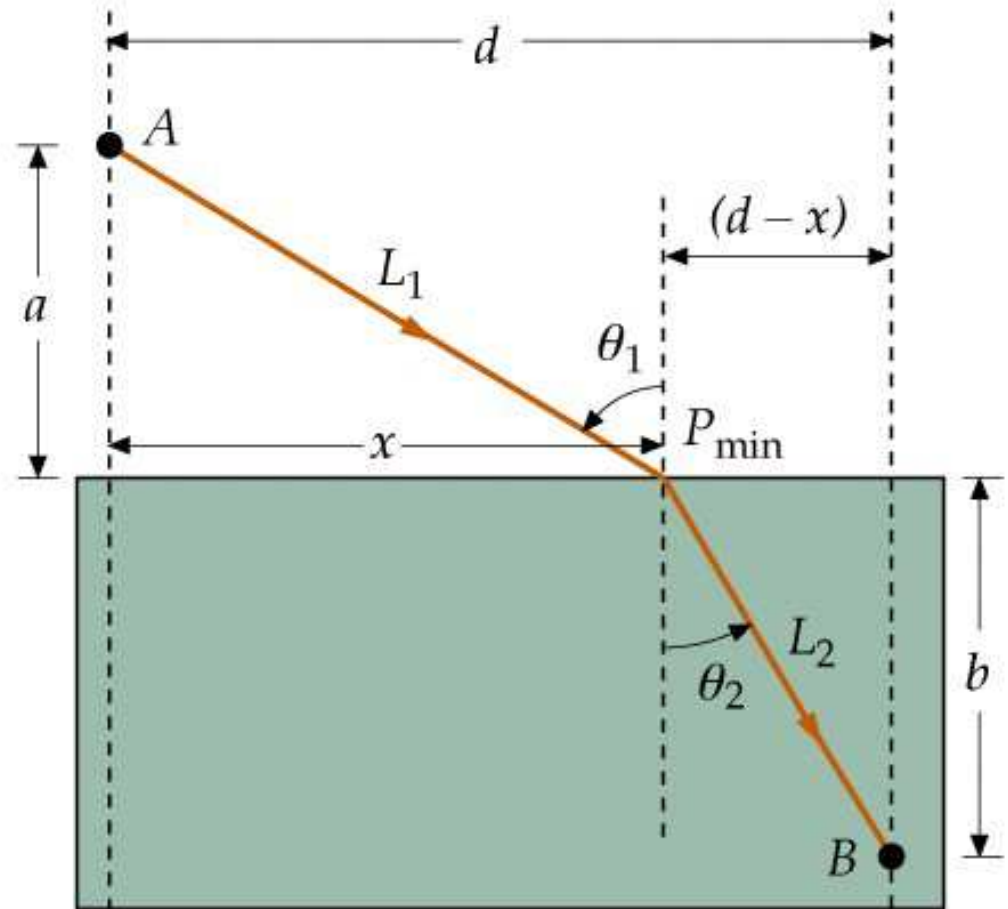
Nepřesně:

„Světlo se mezi dvěma body šíří po takové dráze, aby ji urazilo za nejkratší dobu.“

Zákon lomu

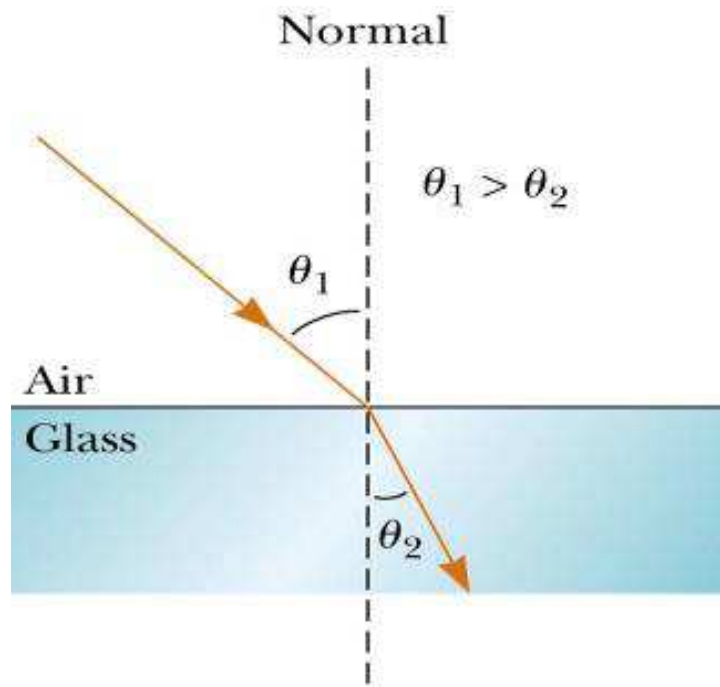
$$n_1 \sin \theta_1 = n_2 \sin \theta_2$$

Lomený paprsek $P_{\min}$ -B leží v jedné rovině s dopadajícím paprskem A- $P_{\min}$ a také normálou, vztyčenou v místě dopadu.

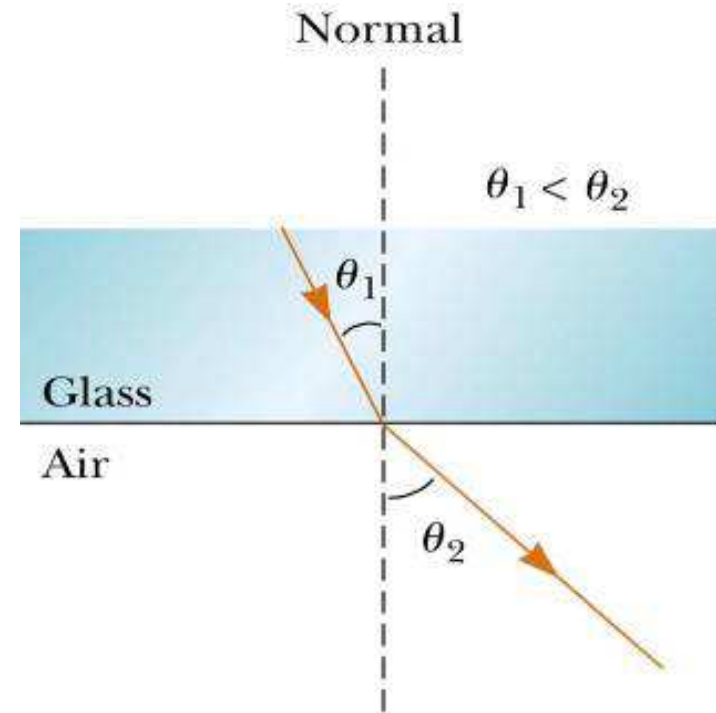

Zákon lomu

© 2003 Thomson - Brooks Cole (a)

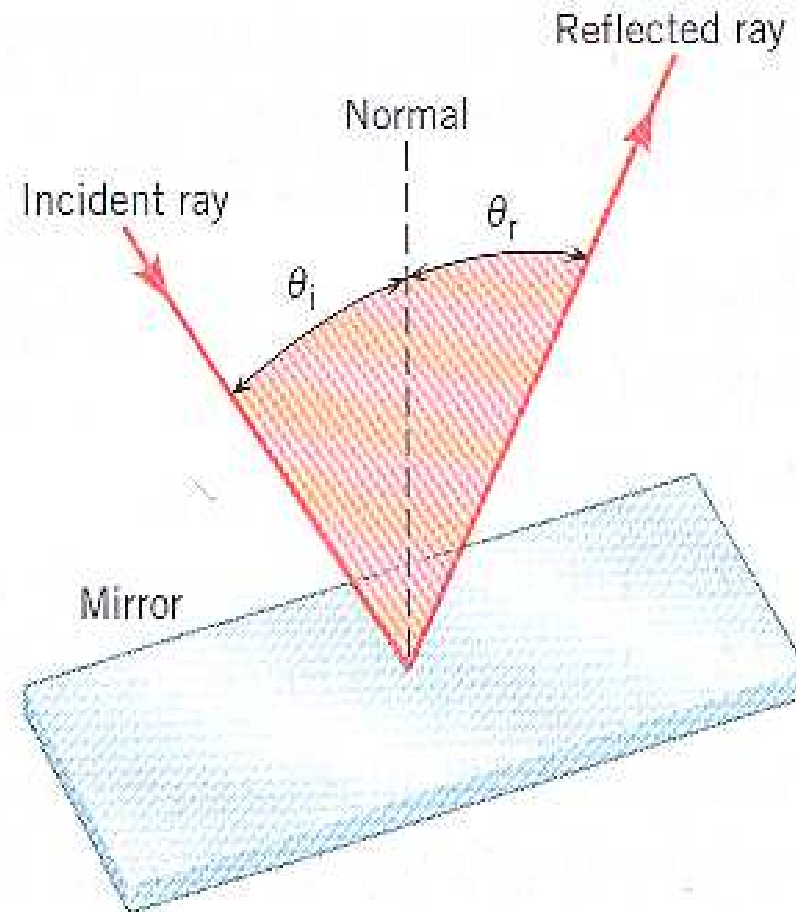
© 2003 Thomson - Brooks Cole (b)

Paprsek směřující z prostředí opticky řidšího do opticky hustšího se láme ke kolmici (úhel lomu je menší) a naopak.

Zákon odrazu

**Úhel odrazu se rovná
úhlu dopadu**

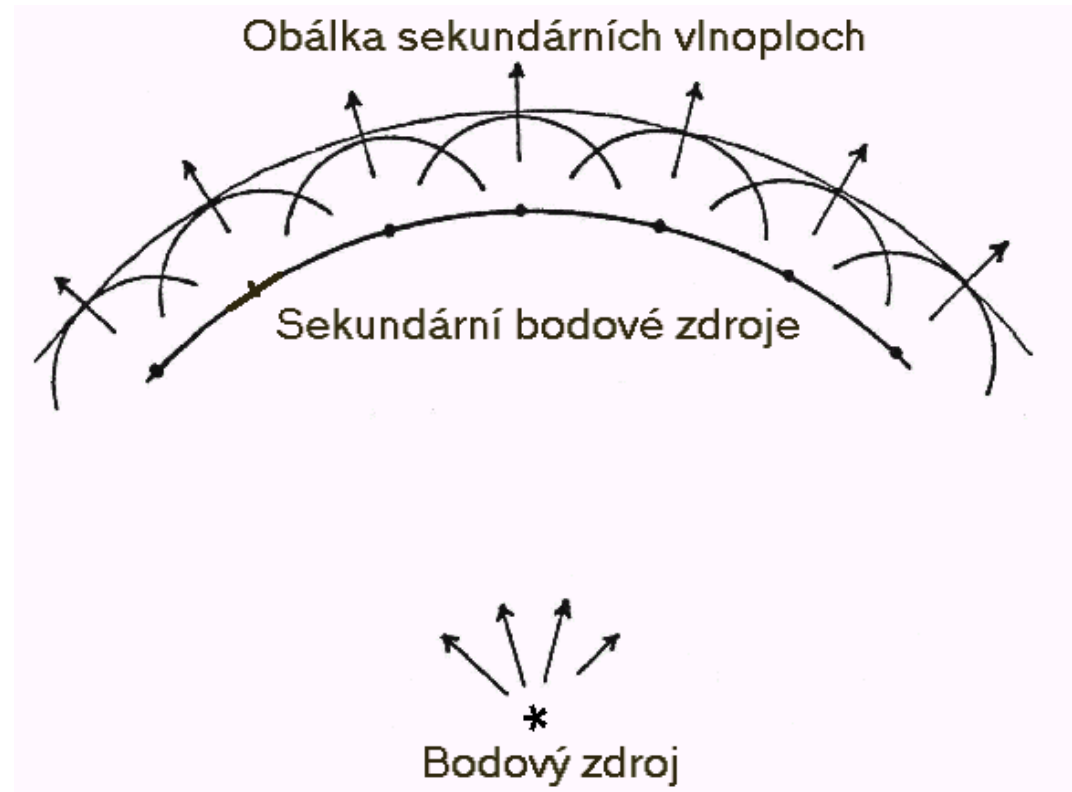
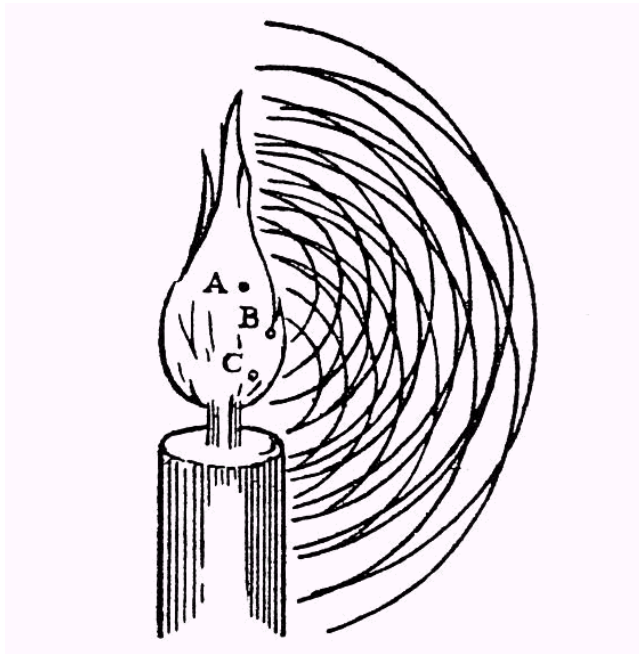
Odražený paprsek leží v jedné rovině s dopadajícím paprskem a normálou, vztyčenou v místě dopadu.

Huygensův princip

Huygensův princip = geometrická představa šíření vln.

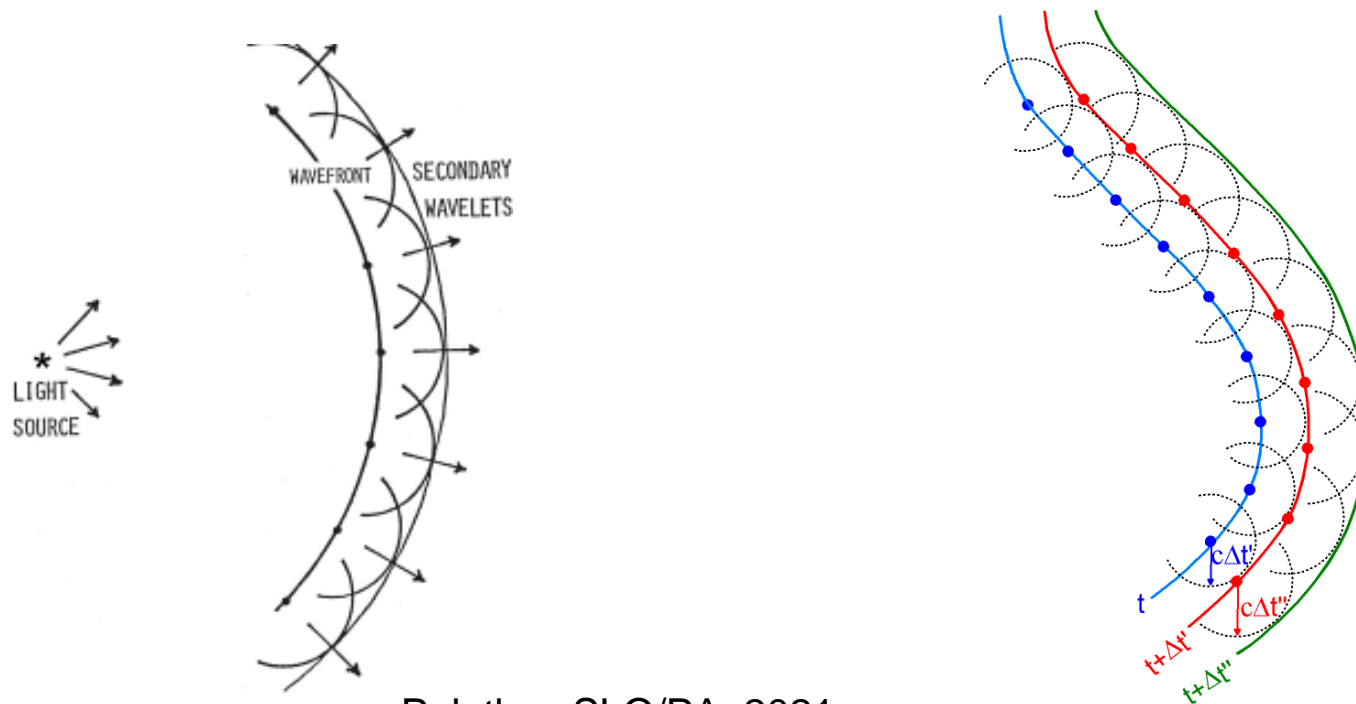
„Každý bod prostředí, kterého dosáhlo čelo EM vlny lze považovat za samostatný bodový zdroj EM vln. Nové čelo EM vlny je obálkou všech nově vzniklých sekundárních polokulových vlnoploch“.

Historický vývoj znalostí difrakce (velmi zkráceně)

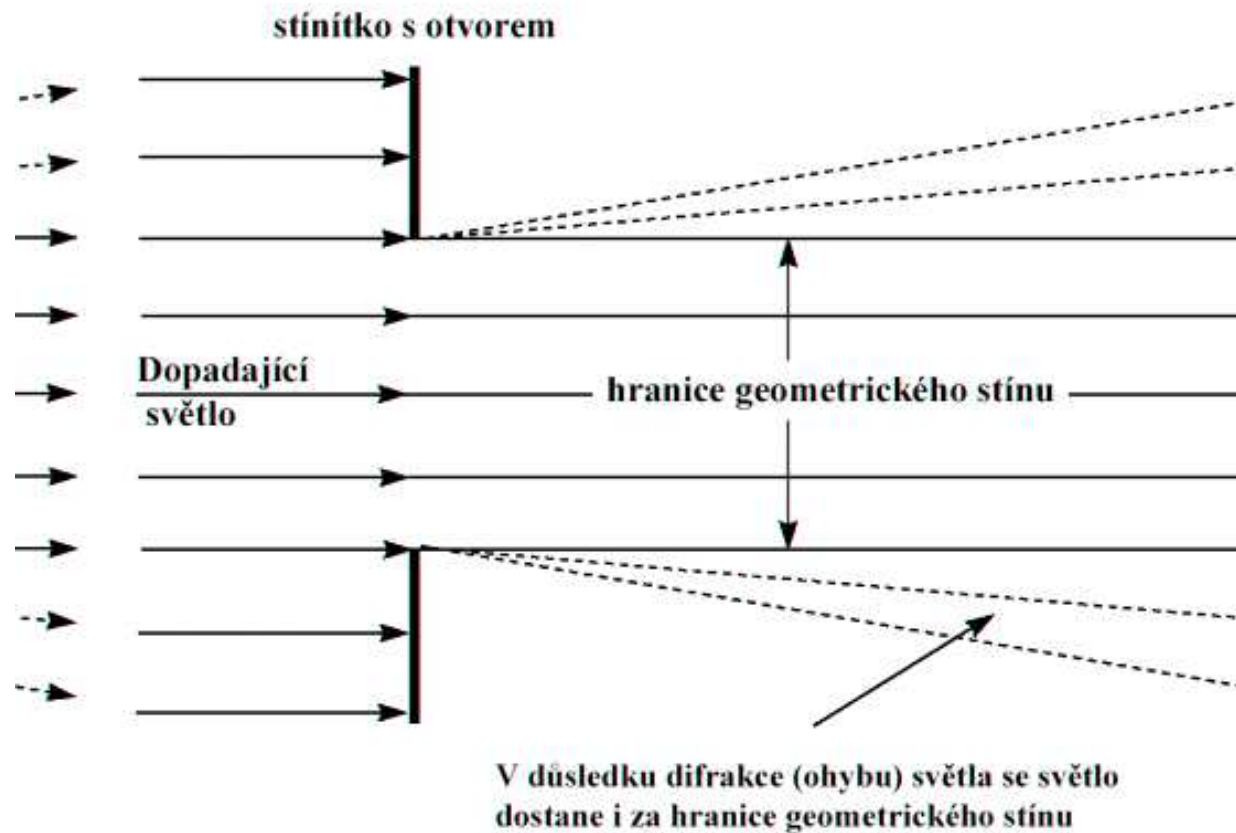
Huygensův princip

V roce 1690 Christian Huygens v „Traktátě o světle“ - světlo se šíří stejně jako zvuk kulovými plochami a vlnami. Každý bod vlnoplochy je zdrojem sekundárního vlnění, takže v libovolném okamžiku lze určit polohu vlnoplochy jako obálku sekundárních vln.

Difrakce světla

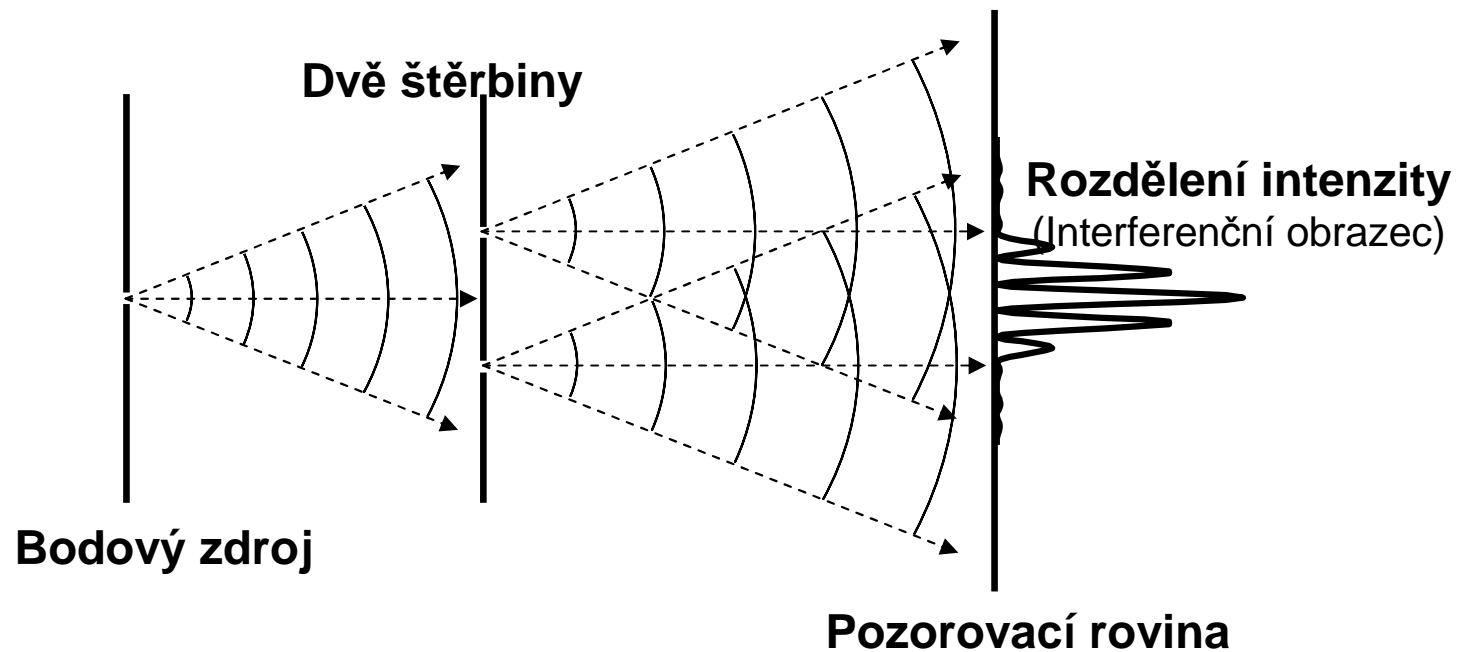
Difrakcí lze rozumět ty odchytky při šíření světla, které nelze popsat pomocí zákonů geometrické optiky. Světlo se díky difrakci šíří i do oblasti geometrického stínu za stínítkem.

Historický vývoj znalostí difrakce (velmi zkráceně)

Youngův experiment s interferencí

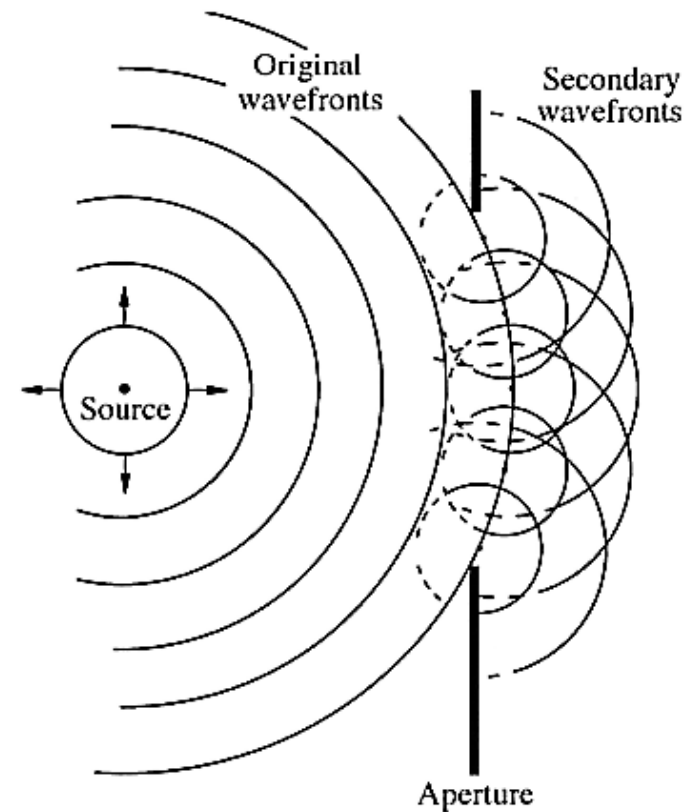
V roce 1802 Thomas Young experimentem se dvěma štěrbinami odhalil a popsal princip superpozice světelných vln - interferenci.

Historický vývoj znalostí difrakce (velmi zkráceně)

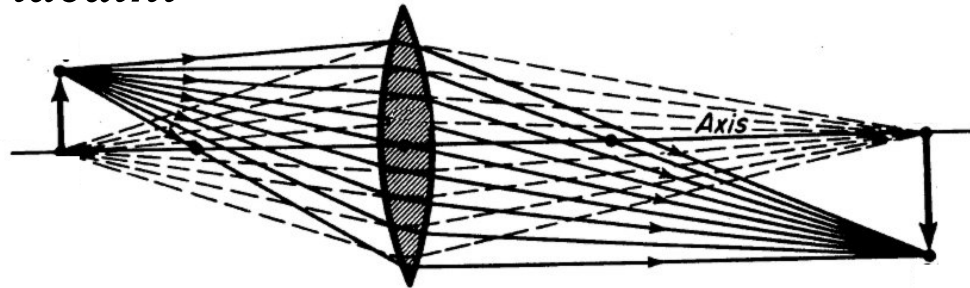
Huygens-Fresnelův princip

V roce 1818 A.J.Fresnel publikuje, že ohyb světla lze vysvětlit kombinací Huygensova principu a principu interference vlnění. Amplitudy a fáze sekundárních vlnění vzájemně interferují. Stav pole v kterémkoliv bodě za stínítkem je pak dán superpozicí vlnění od všech sekundárních zdrojů.

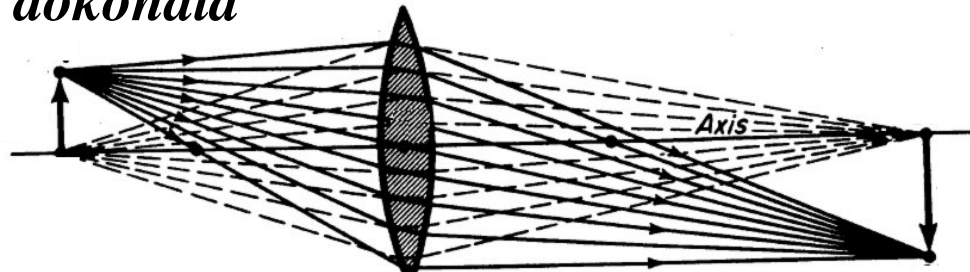
Ideální a „fyzikálně dokonalé“ zobrazení.

ideální

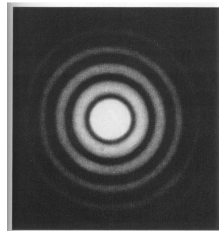
*bod - bod
přímka - přímka
rovina - rovina*

fyzikálně dokonalá

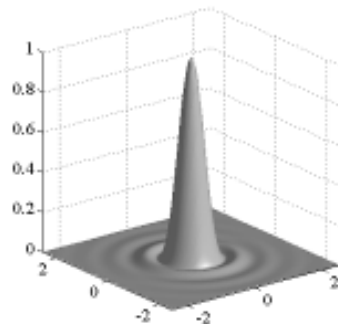

*bod se zobrazuje díky
difrakci jako rozptylová
ploška*

Bez optických aberací

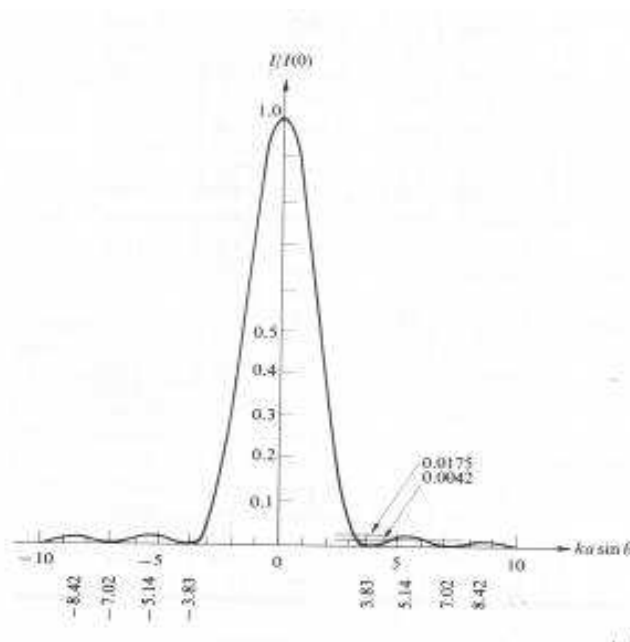
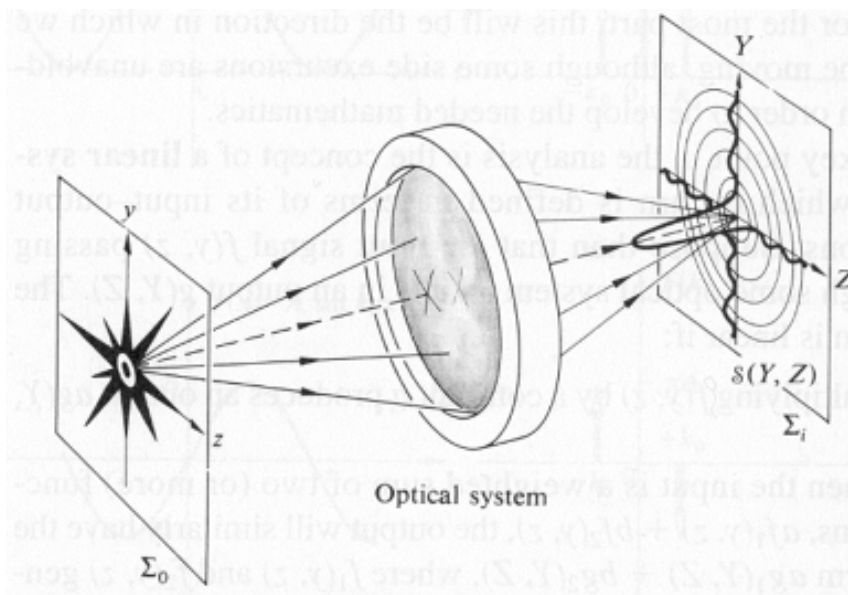
*Airyho
disk*

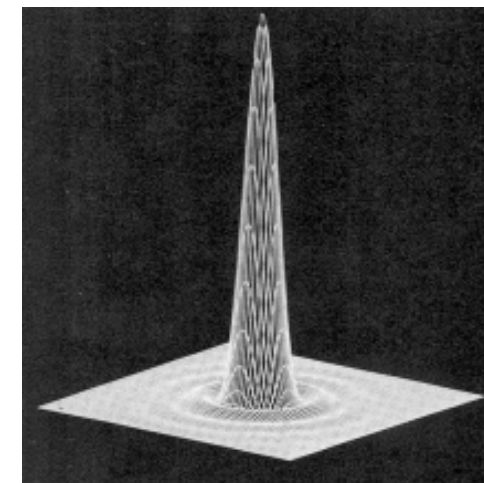
*Rozptylová funkce bodu
PSF (point spread function) pro
kruhovou aperturu*

Fraunhoferova difrakce na kruhovém otvoru

PSF

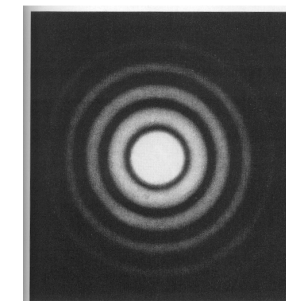
Pokud vzniká difrakce na čočce s ohniskovou vzdáleností f potom je poloměr prvního minima v difrakčním obraze:

$$r_A = 1.22\lambda \frac{f}{D}$$

Průměr středového kroužku

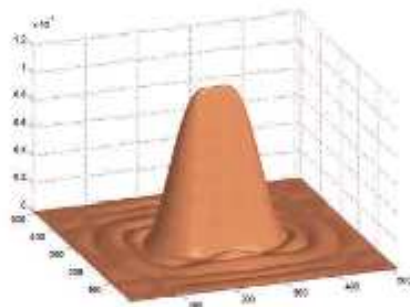
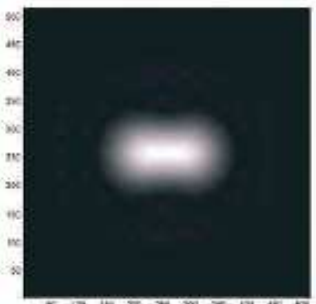
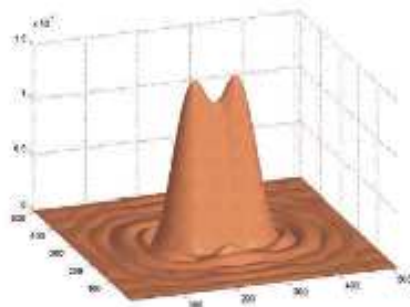
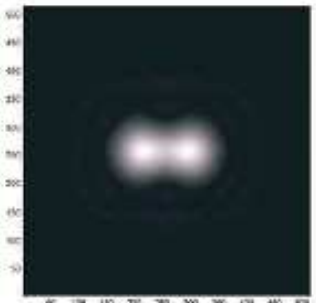
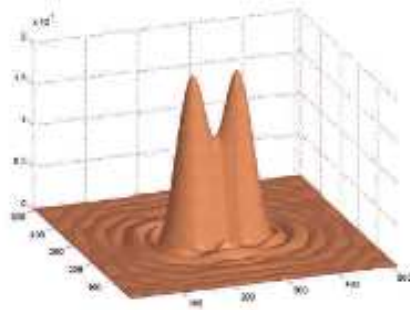
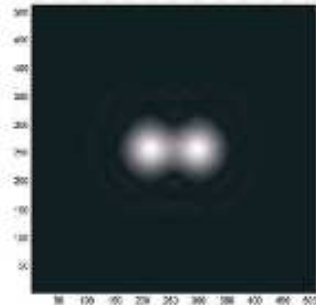
$$d_A = 2.44\lambda \frac{f}{D}$$

Airyho disk

Vliv difrakce na kvalitu zobrazení fyzikálně dokonalou OS

PSF

Zobrazení **dvou stejně jasných bodových zdrojů OS.**

Každý bod je zobrazen fyzikálně dokonalou OS jako **Airyho disk** obklopený soustřednými kroužky.

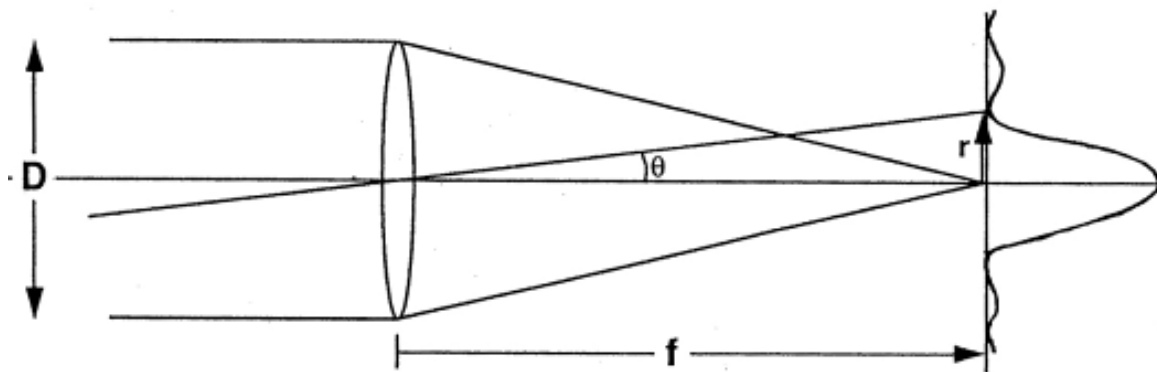
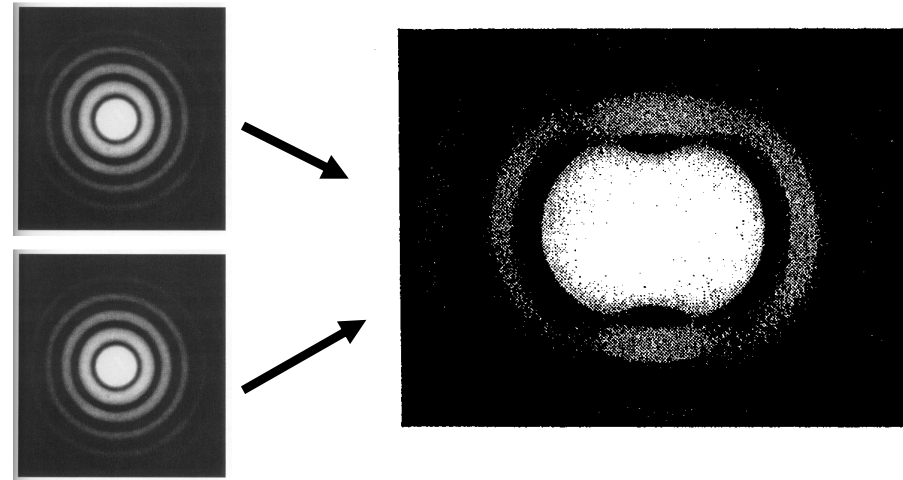
Pokud jsou body předmětu blízko sebe, potom se jejich obrazy budou překrývat.

Při určité vzdálenosti předmětových bodů nebude možné vzájemně rozeznat jejich obrazy.

Jaká jsou kritéria rozlišení ?

„Rayleigh“ kriterium pro úhlové rozlišení OS

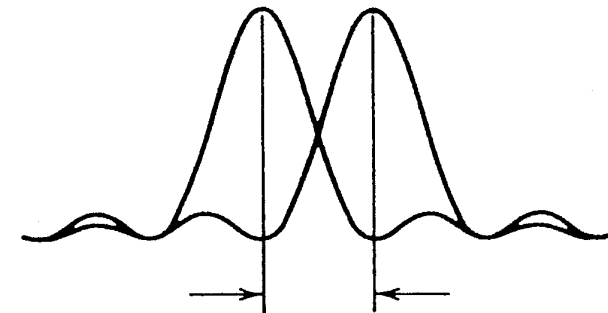
Rayleighovo kriterium říká, že dva body jsou rozlišeny pokud maximum rozdělení intenzity v obraze jednoho bodu „padne“ do prvního minima (tmavého kroužku) rozdělení intenzity v obraze druhého bodu.

Angular Resolution
 $\theta = 1.22\lambda/D$

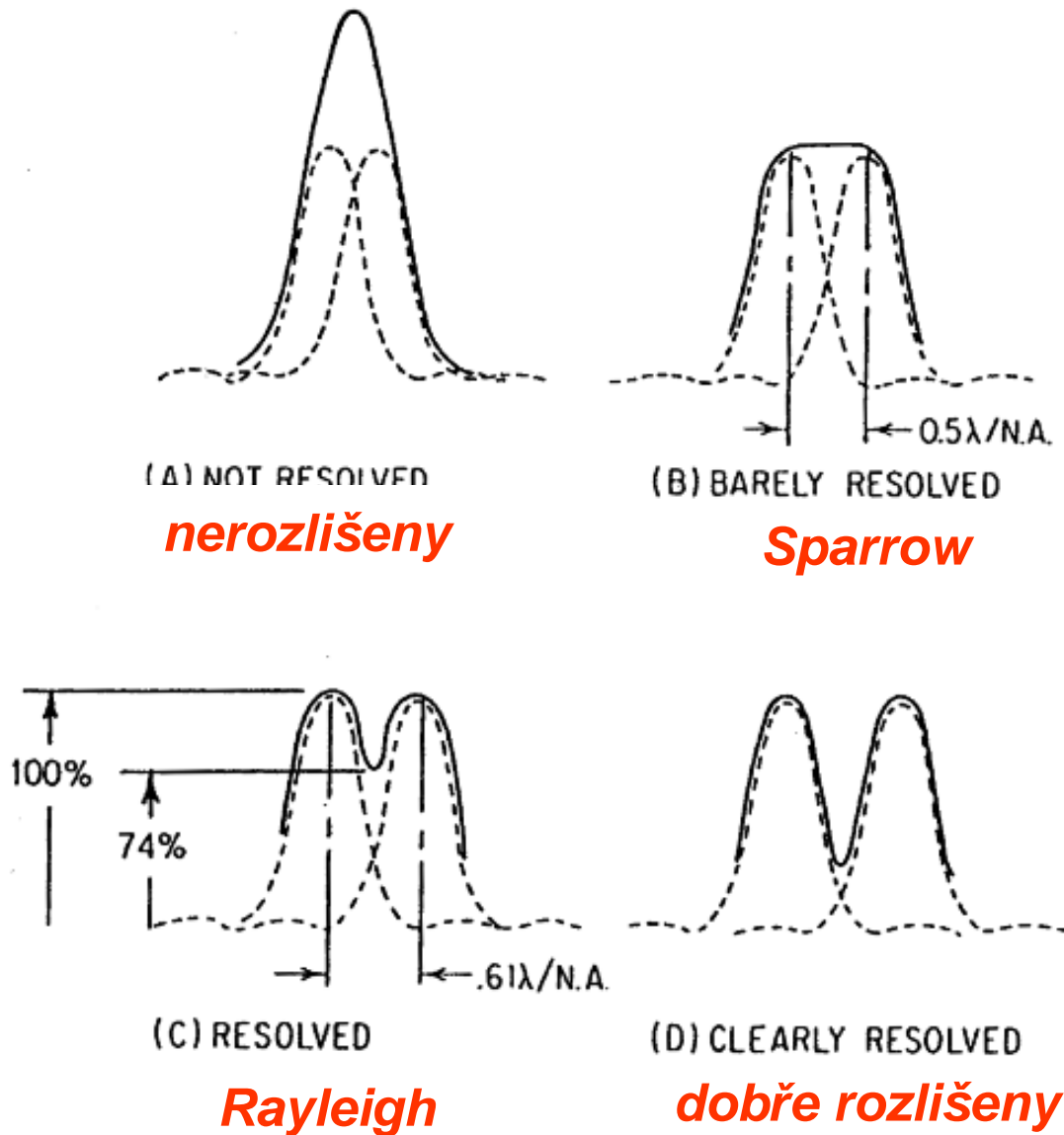
Linear Resolution

$$r = 1.22\lambda f/D = 1.22 \lambda F\#$$

$\theta = 1.22\lambda/D$
Angular Resolution

Limit rozlišení dvou bodů předmětu

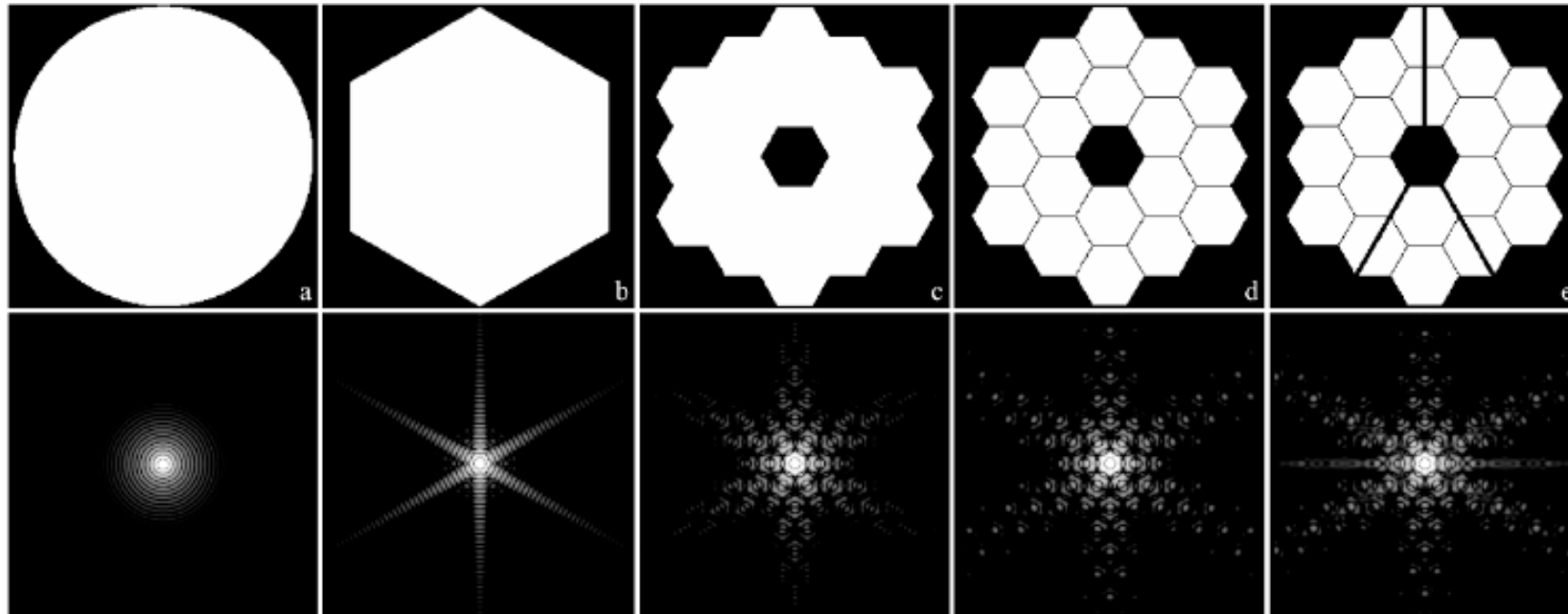
Neexistuje obecné jednoznačné kritérium, které definuje limit v rozlišení obrazu dvou bodů. Nejznámější je kritérium Rayleigha, ale používáné je také například kritérium Sparrow, které definuje maximální limit přenosu kontrastu v optické funkci přenosu.

$$\text{Rayleigh} = 1.22\lambda c$$

$$\text{Sparrow} = \lambda c$$

Difrakce OS **bez aberací** - tvar apertury

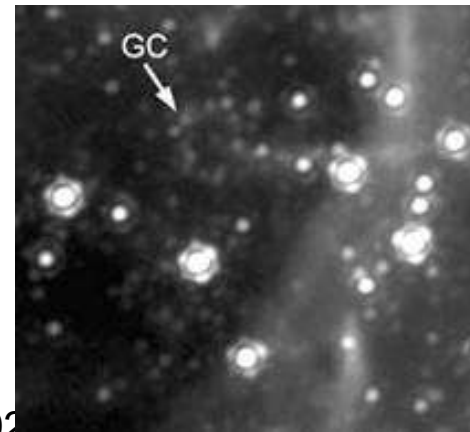
Simulovaná difrakce

KECK

Reálná difrakce

Zobrazovací optické systémy

Optická soustava je soubor optických prvků :

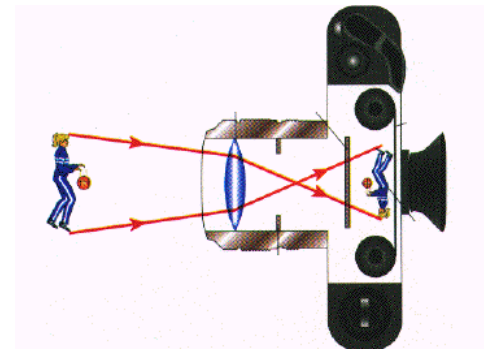
čočky, zrcadla, hranoly, planparalelní desky, difrakční mřížky, hologramy ...

Optická soustava transformuje svazek paprsků od každého bodu předmětu tak, aby se na jiném místě vytvořil jeho obraz s požadovanou kvalitou.

Zobrazovací X Nezobrazovací optické systémy

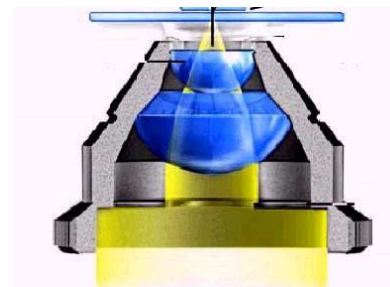
Zobrazovací OS

vytvářejí obraz předmětu vhodné velikosti a v požadované vzdálenosti

Nezobrazovací OS

vytvářejí souhrnný svazek paprsků s požadovaným tvarem a strukturou

Zobrazovací optické systémy

Základní aberace optických soustav

5 monochromatických

- *otvorová vada,*
- *koma,*
- *astigmatismus,*
- *zklenutí (křivost pole),*
- *zkreslení*

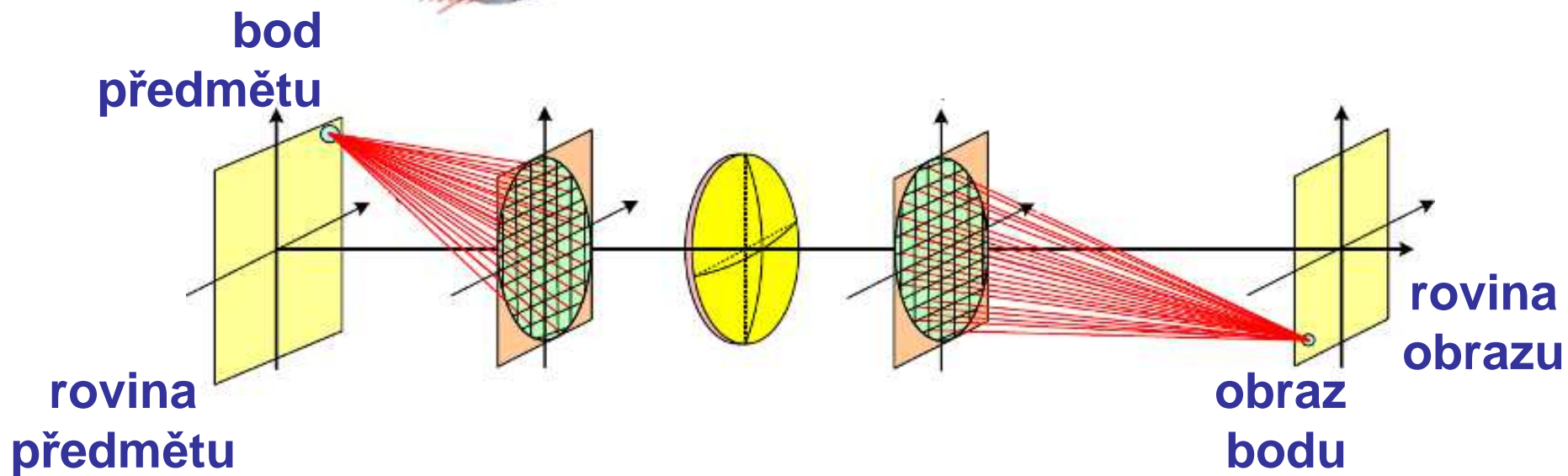
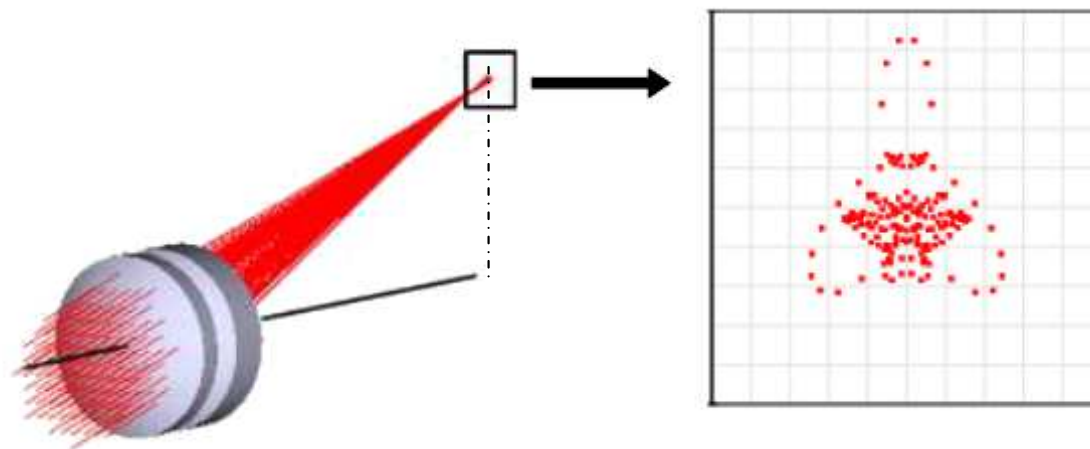
2 barevné

- *barevná vada polohy (sféro-chromatická),*
- *barevná vada velikosti*

~~*bod - bod*~~
~~*přímka - přímka*~~
~~*rovina - rovina*~~

Základní aberace optických soustav

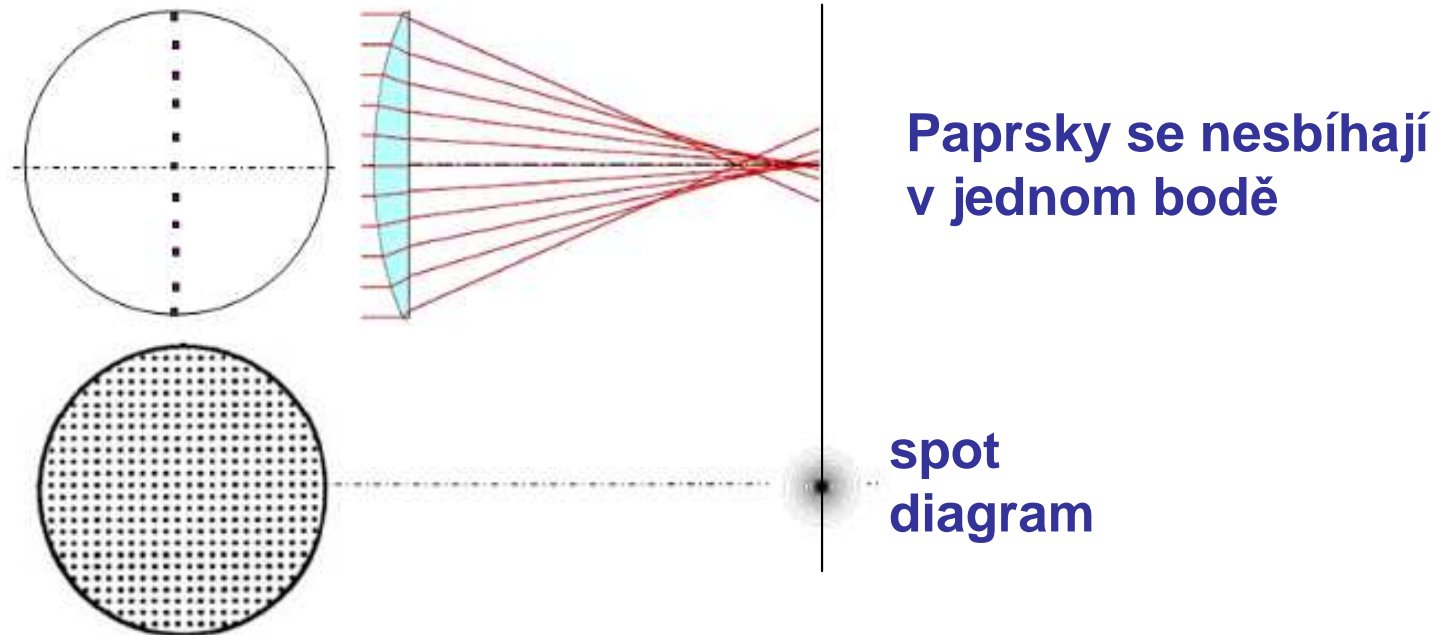
Spot diagram

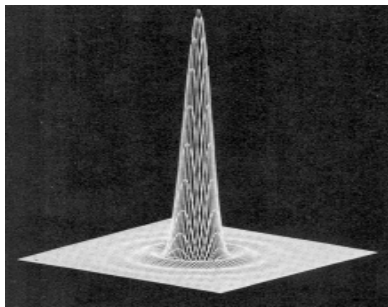

Základní aberace optických soustav

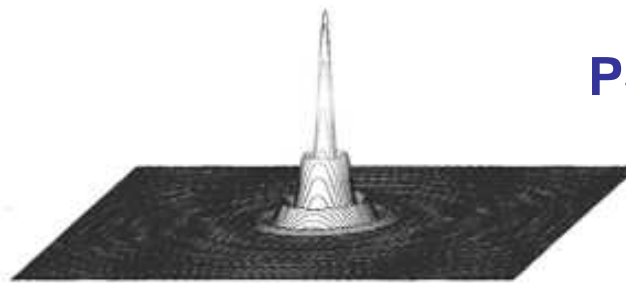
Otvorová vada – vada **širokých osových** optických svazků
(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

PSF
bez
aberace

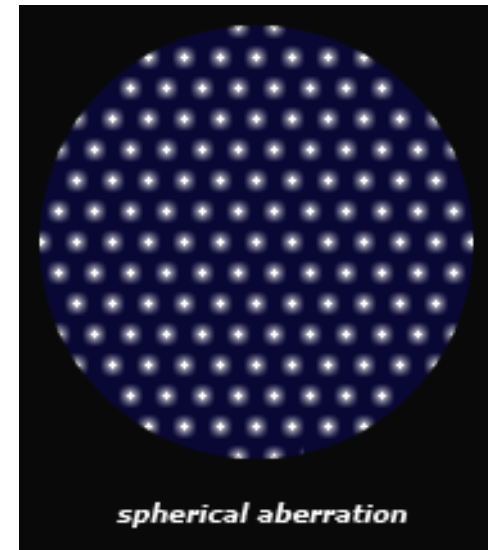
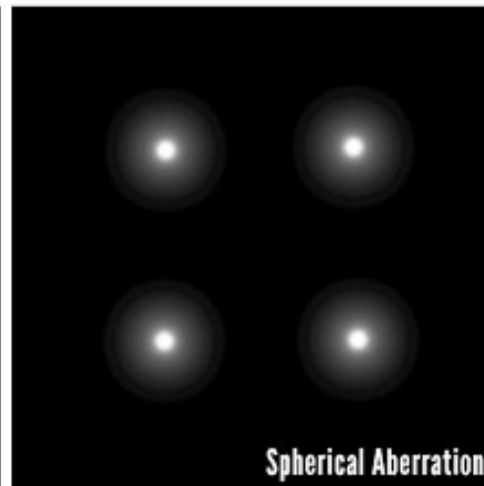
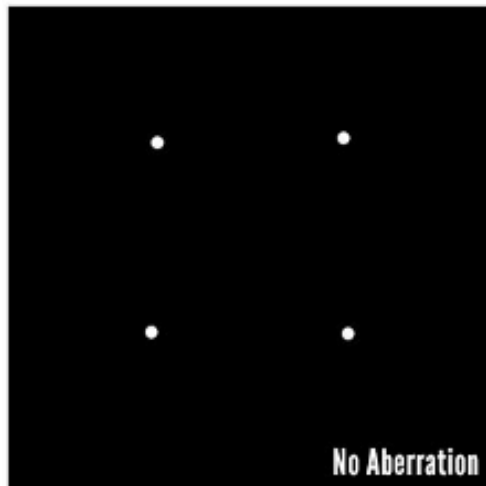

PSF 3D

Základní aberace optických soustav

Otvorová vada – vada **širokých osových** optických svazků
(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

Základní aberace optických soustav

Otvorová vada – vada širokých osových optických svazků
(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

Un-aberrated image

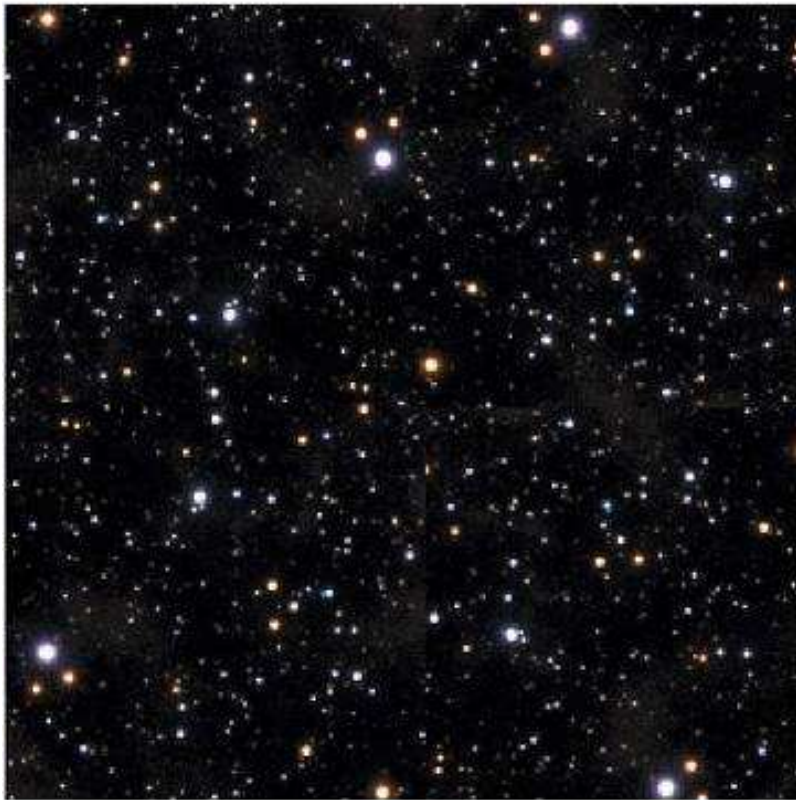
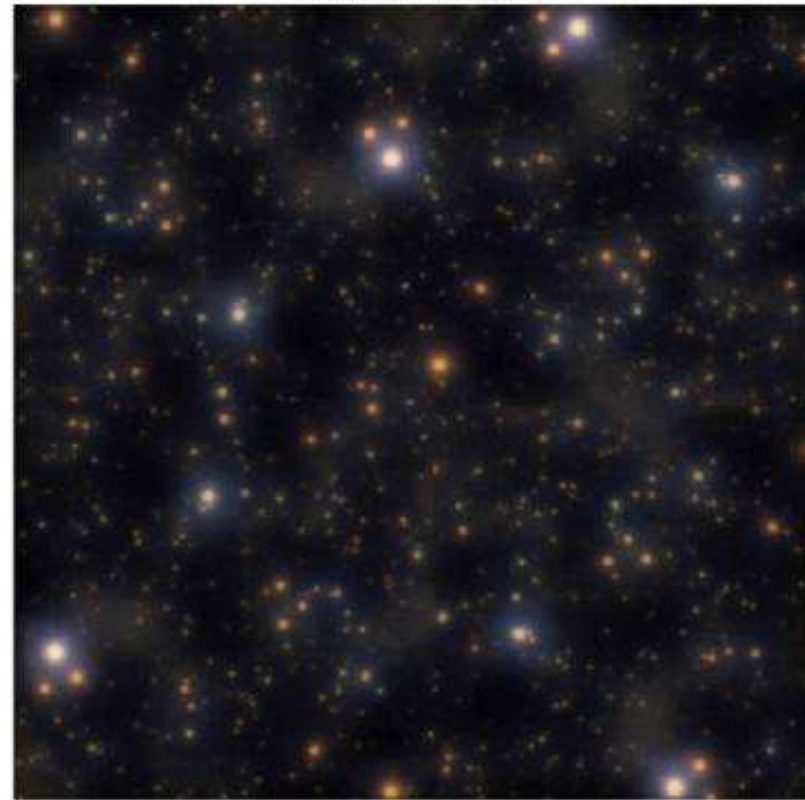

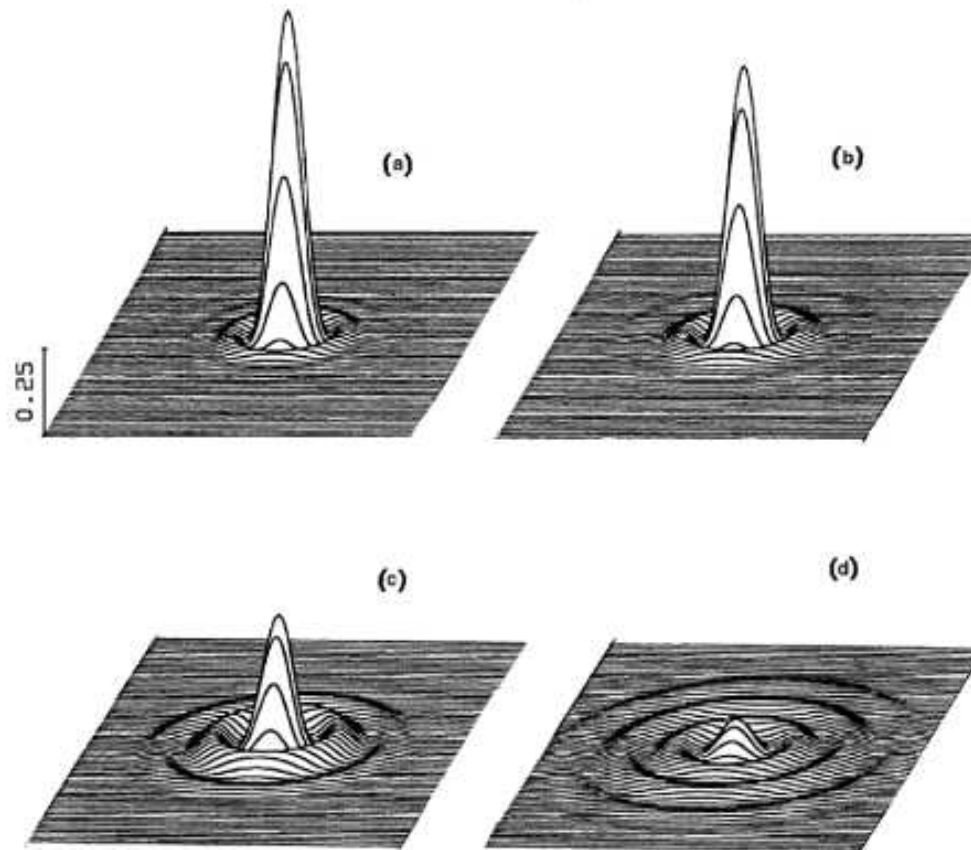
Image from lens with Spherical Aberration

Základní aberace optických soustav

Otvorová vada – vada širokých osových optických svazků
(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

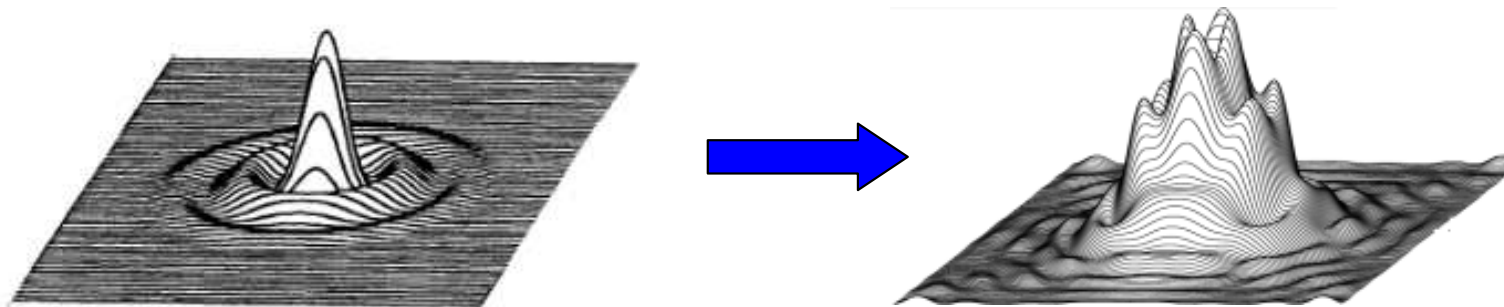
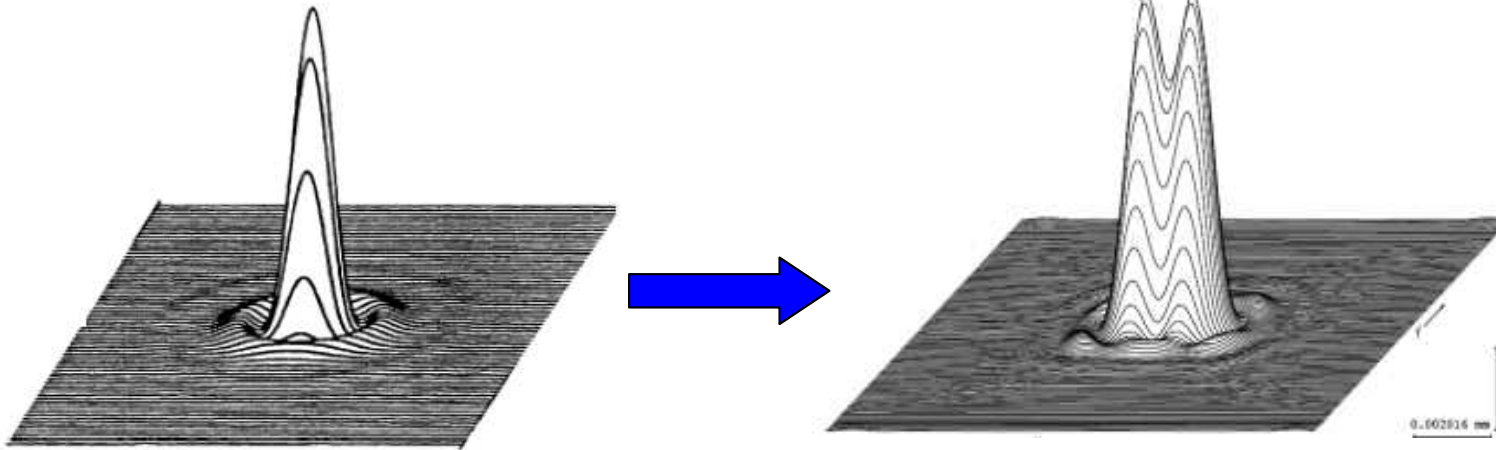
PSF vs. Third-order Spherical Aberration

Rostoucí velikost otvorové vady

Základní aberace optických soustav

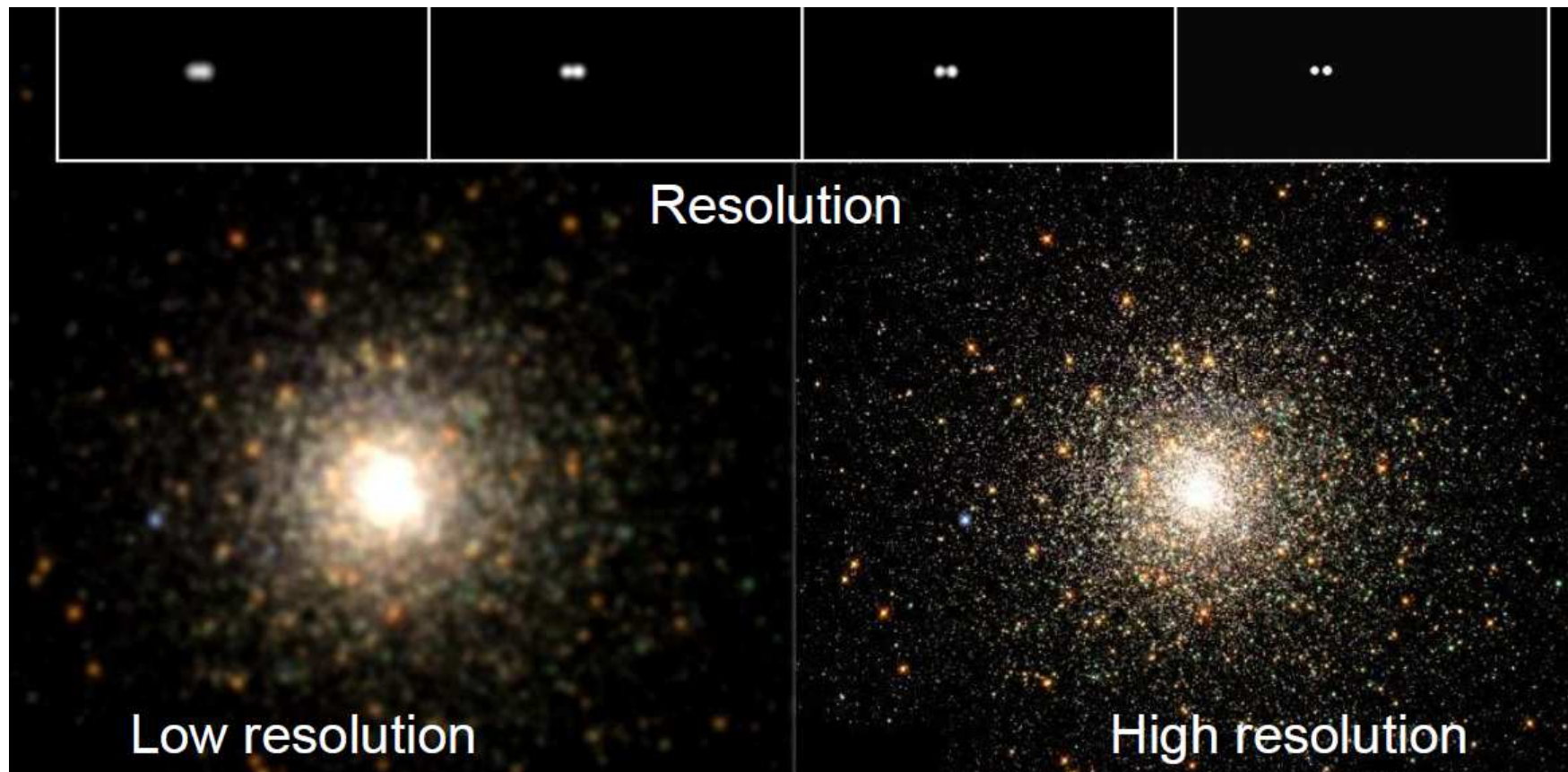
Otvorová vada – vada širokých osových optických svazků
(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

Rostoucí velikost otvorové vady – degradace rozlišení 2 bodů

Základní aberace optických soustav

Otvorová vada – vada širokých osových optických svazků
(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

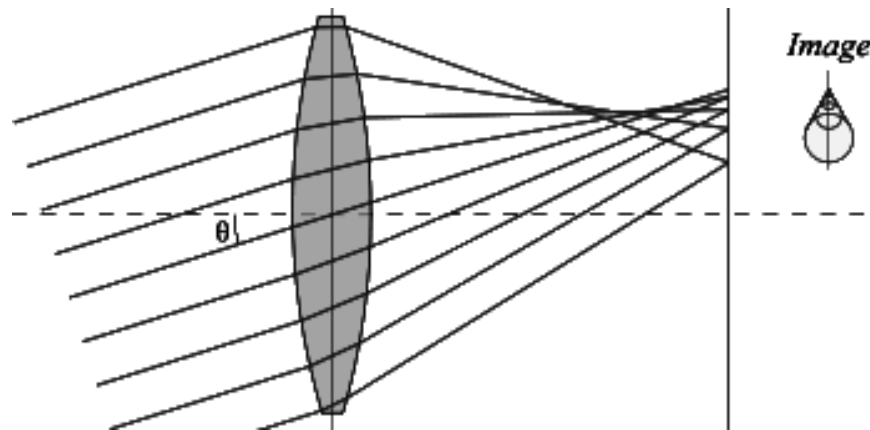

Rostoucí velikost otvorové vady – degradace rozlišení 2 bodů

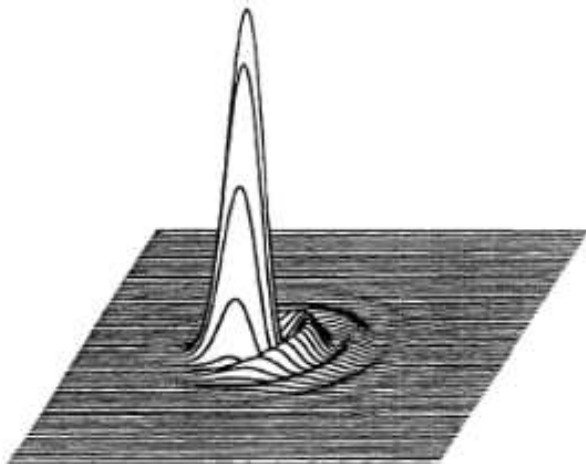
Základní aberace optických soustav

KOMA – vada širokých šikmých optických svazků

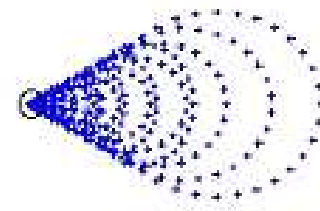
(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

Paprsky se nesbíhají
v jednom bodě

PSF 3D

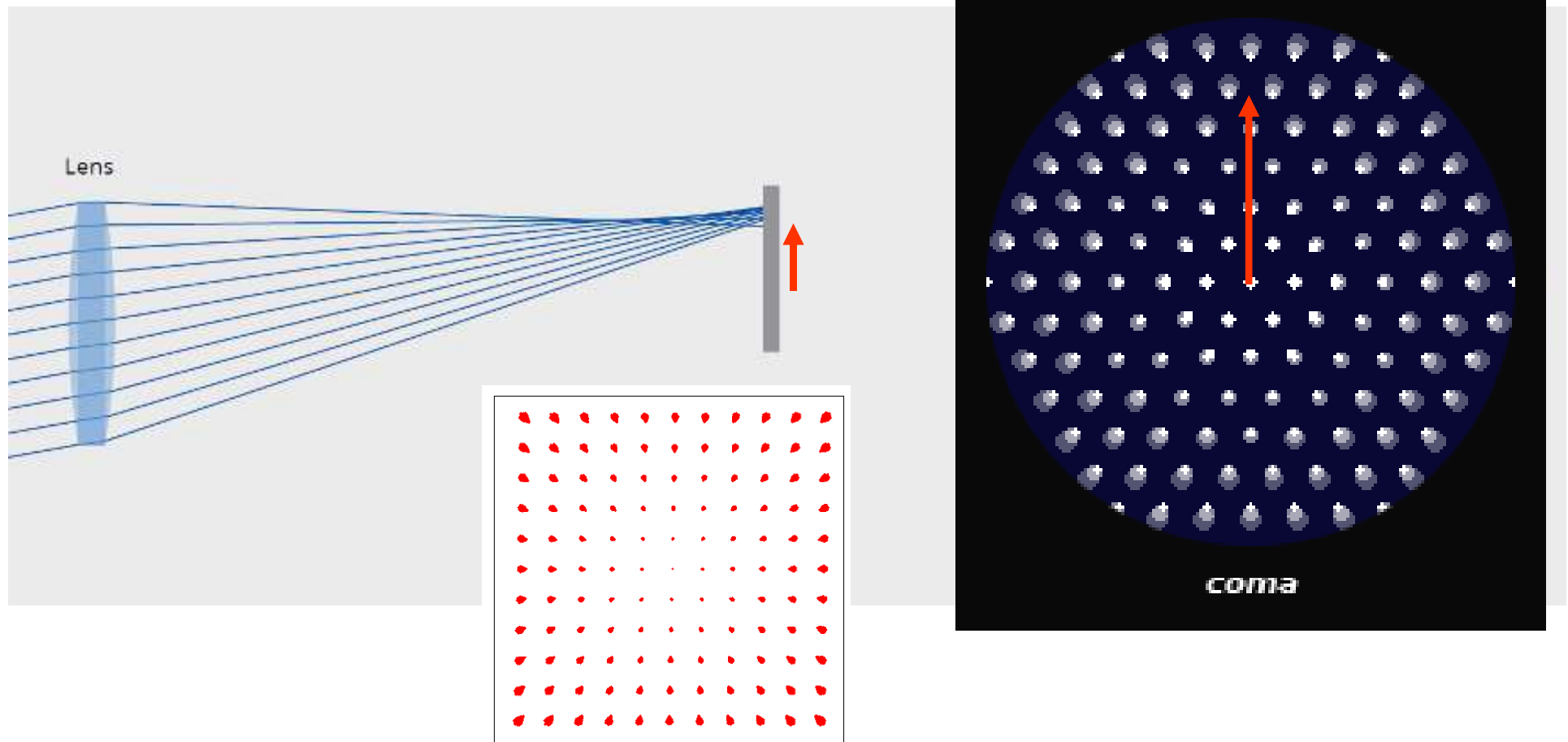

spot diagram

Základní aberace optických soustav

KOMA – vada širokých šikmých optických svazků

(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

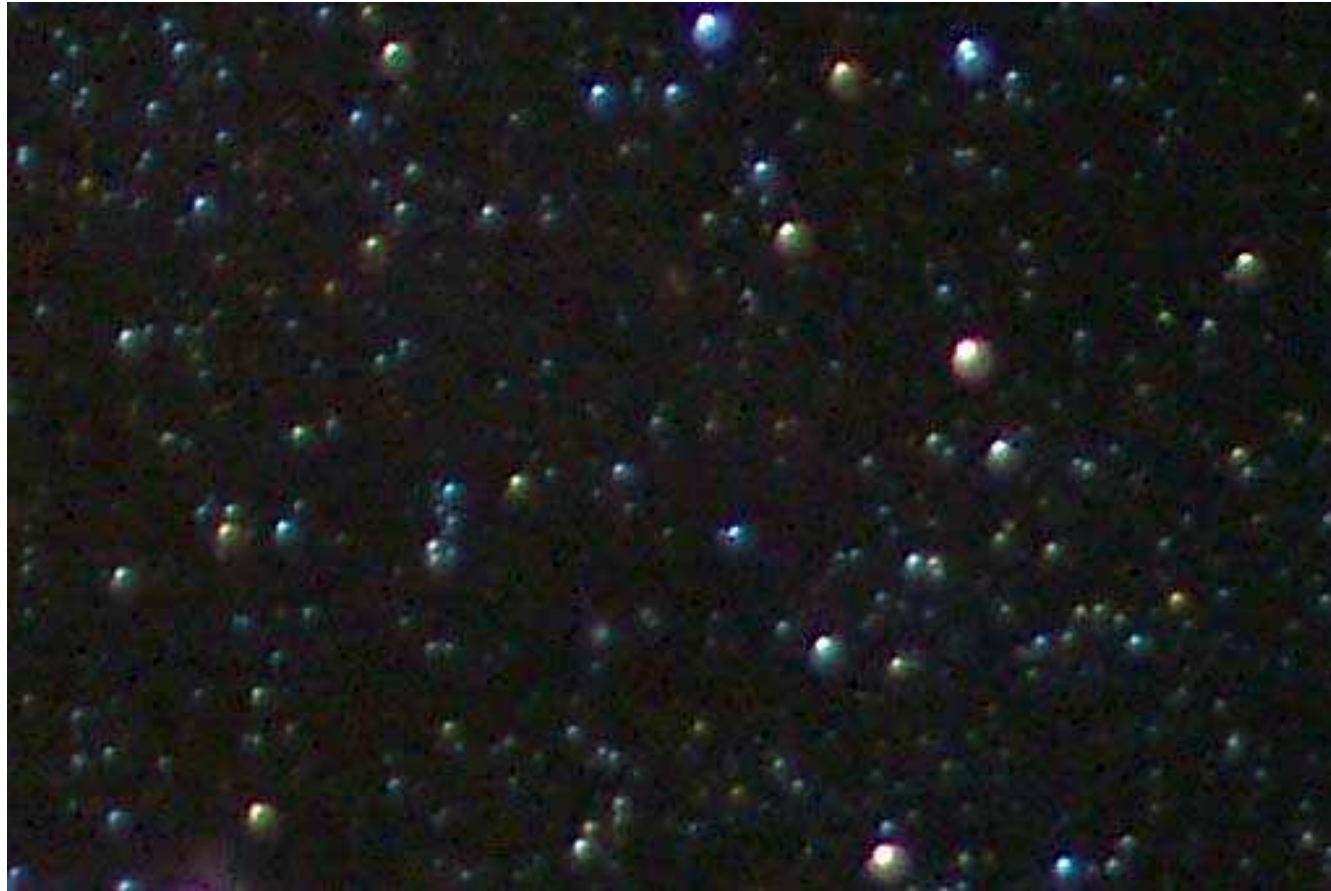

Základní aberace optických soustav

KOMA – vada širokých šikmých optických svazků

(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

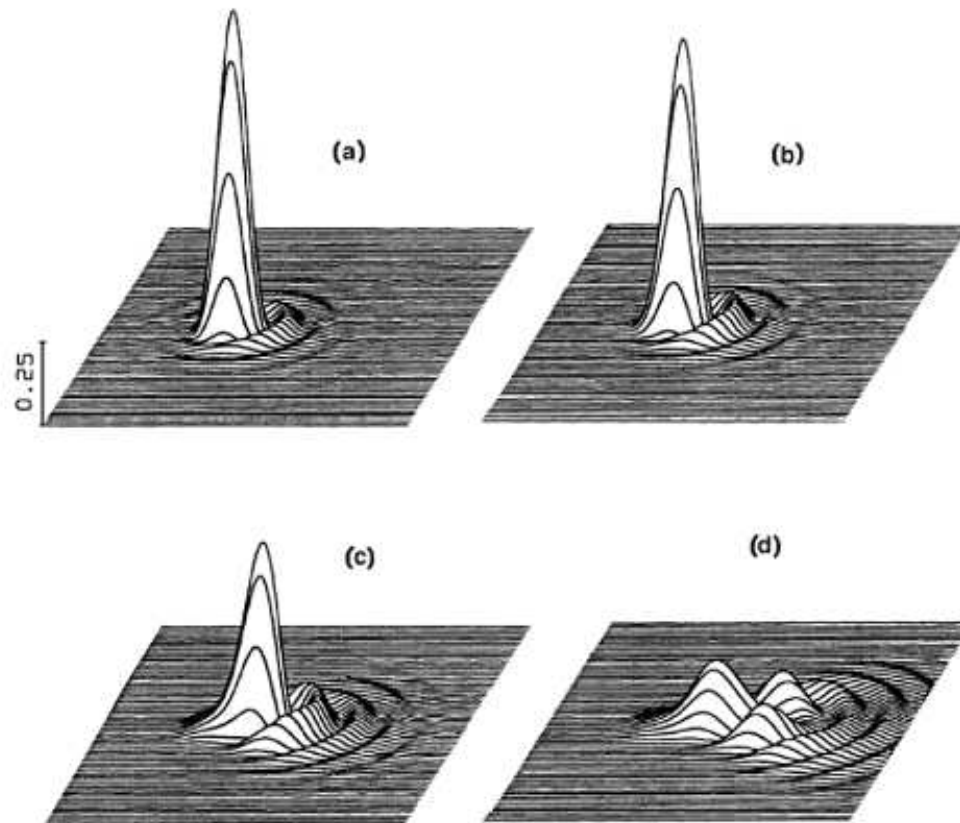

Základní aberace optických soustav

KOMA – vada **širokých šikmých** optických svazků

(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

PSF vs. Third-order Coma

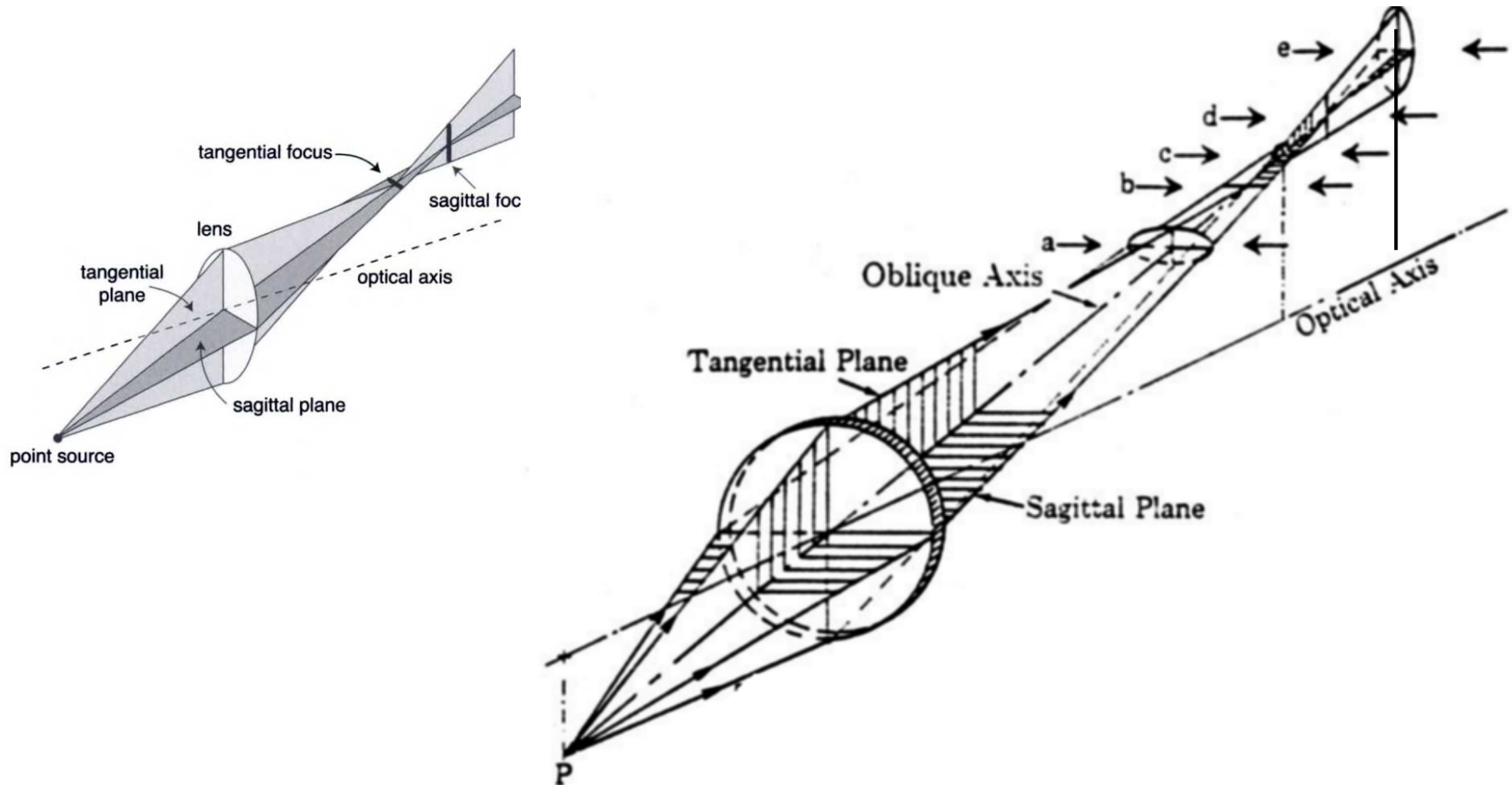

Rostoucí velikost komy

Základní aberace optických soustav

Astigmatismus – vada úzkých šikmých optických svazků

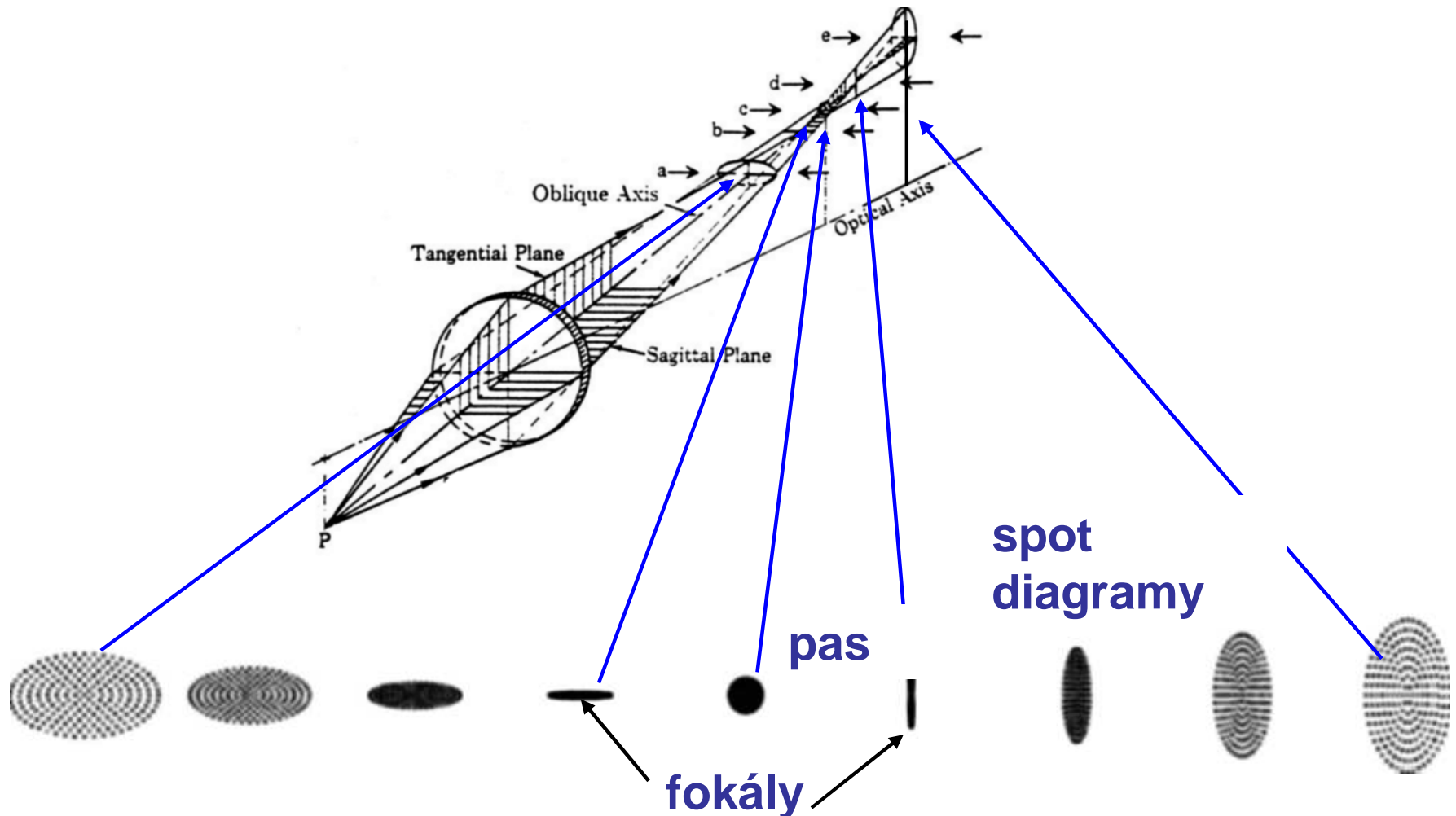
(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

Základní aberace optických soustav

Astigmatismus – vada **úzkých šikmých** optických svazků

(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

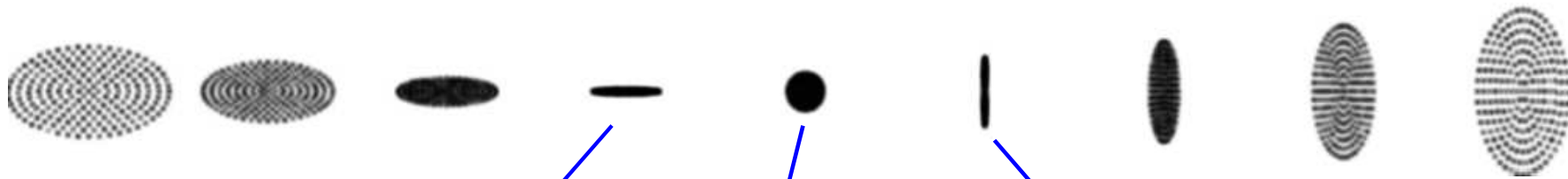

Základní aberace optických soustav

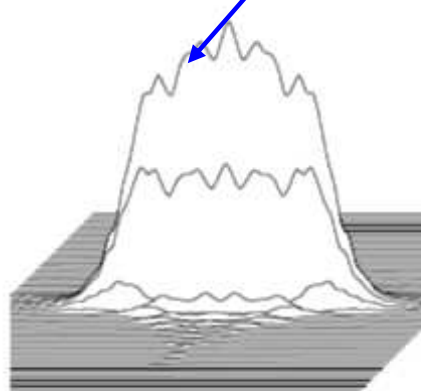
Astigmatismus – vada **úzkých šikmých** optických svazků

(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

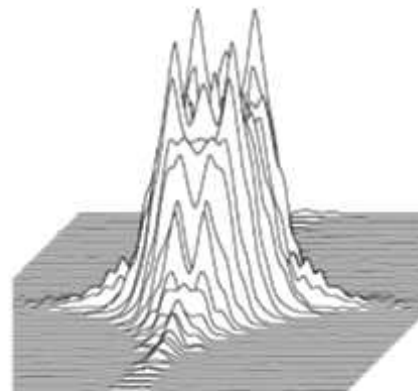
spot diagramy

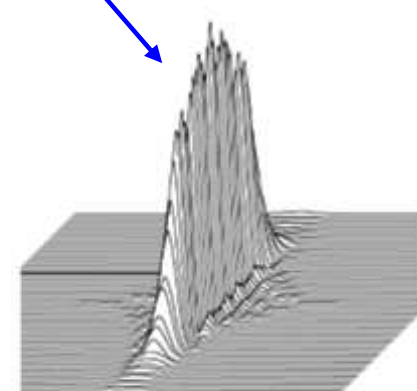
PSF

Tangential focus

Medial focus
(best diffraction focus)

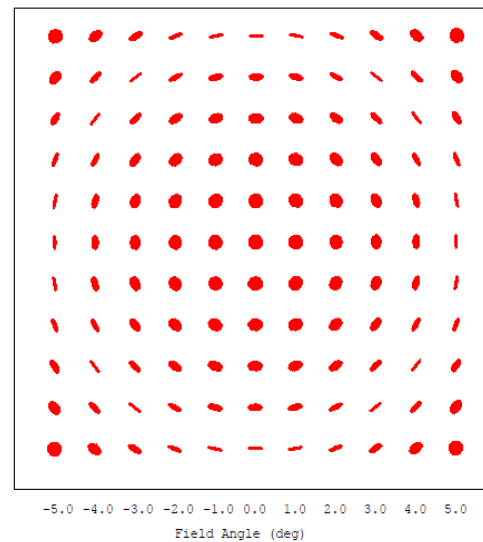
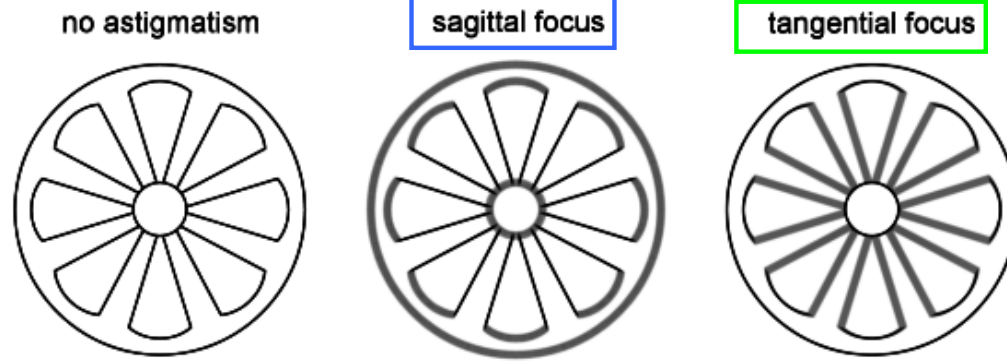
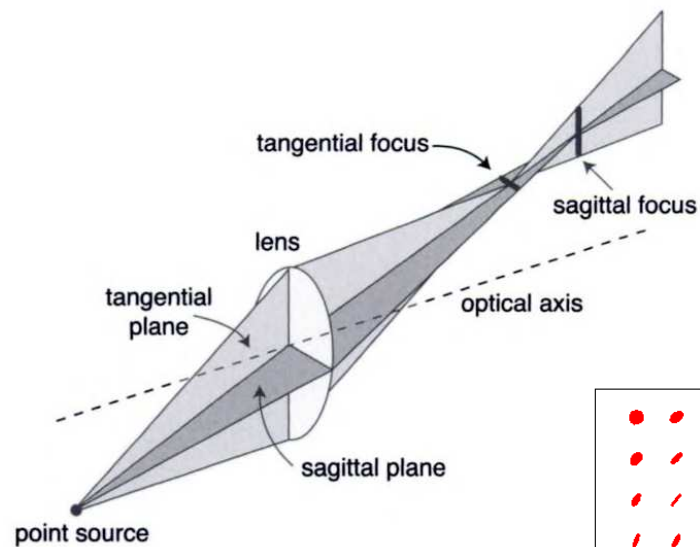

Sagittal focus

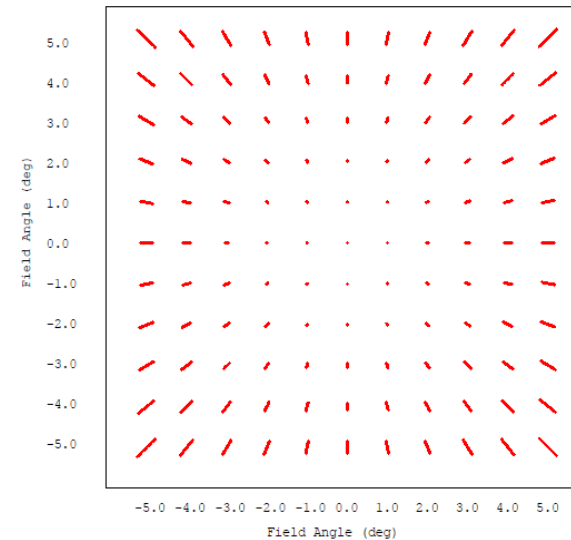
Základní aberace optických soustav

Astigmatismus – vada **úzkých šikmých** optických svazků

(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

Tangential focus

Sagittal focus

Základní aberace optických soustav

Astigmatismus – vada **úzkých šikmých** optických svazků

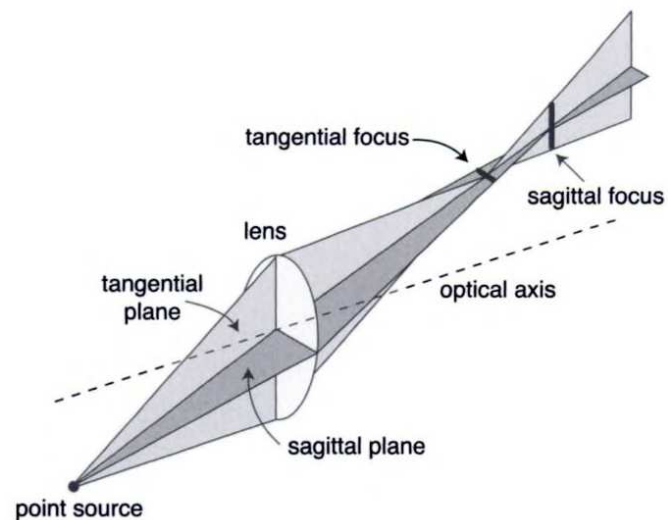
(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

Un-aberrated Image

Tangential Focus

Medial Focus

Sagittal Focus

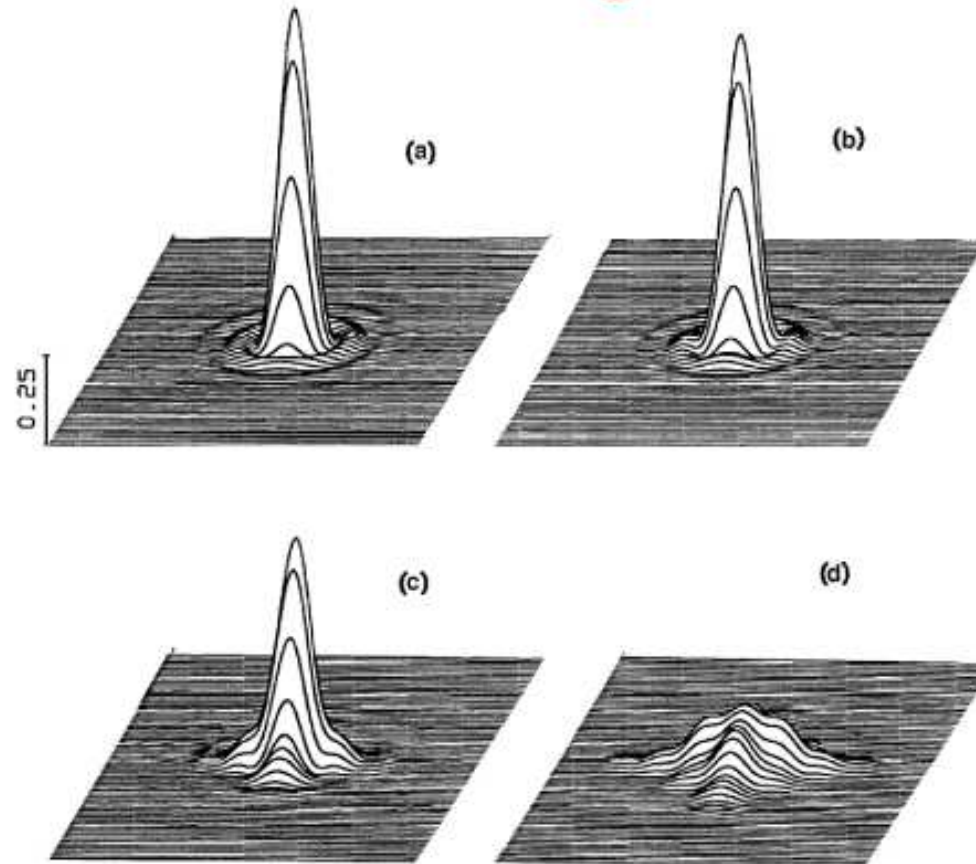

Základní aberace optických soustav

Astigmatismus – vada **úzkých šikmých** optických svazků

(porušena podmínka ideálního zobrazení bod - bod)

PSF vs. Astigmatism

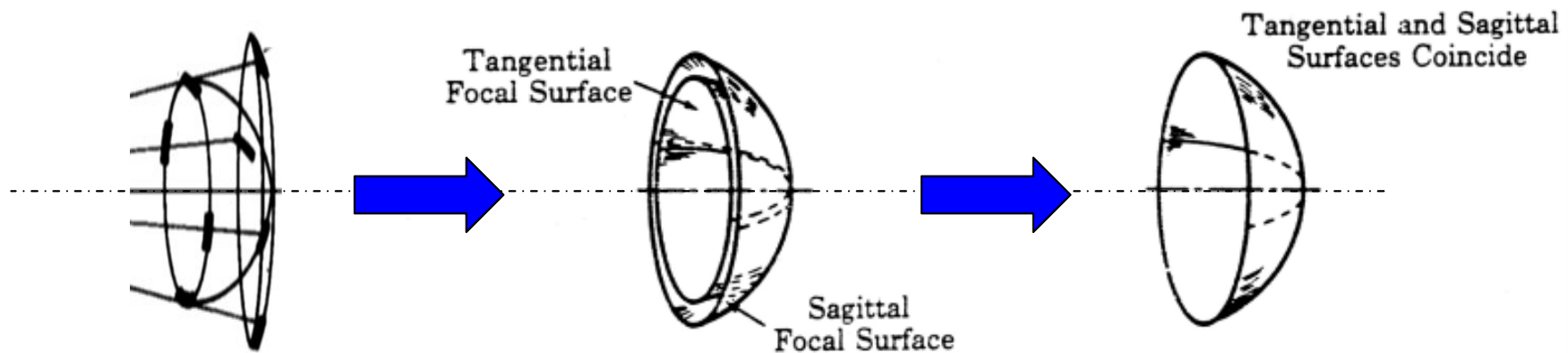
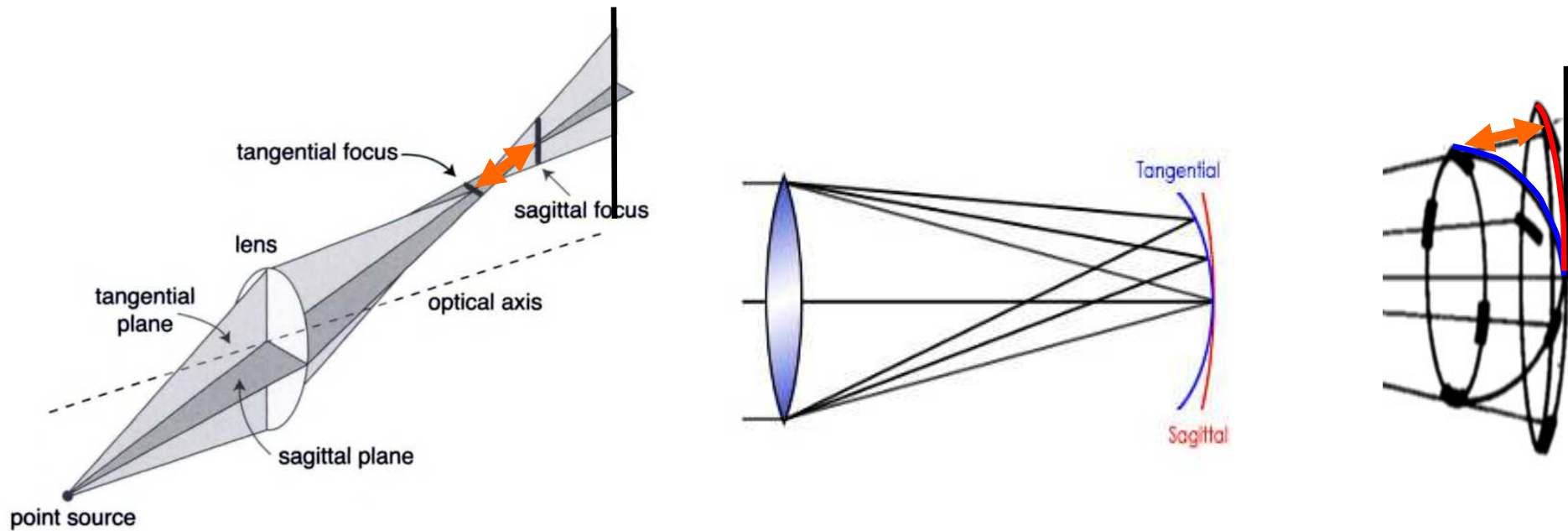
Rostoucí velikost astigmatismu – medial fokus

Palatka SLO/PA 2021

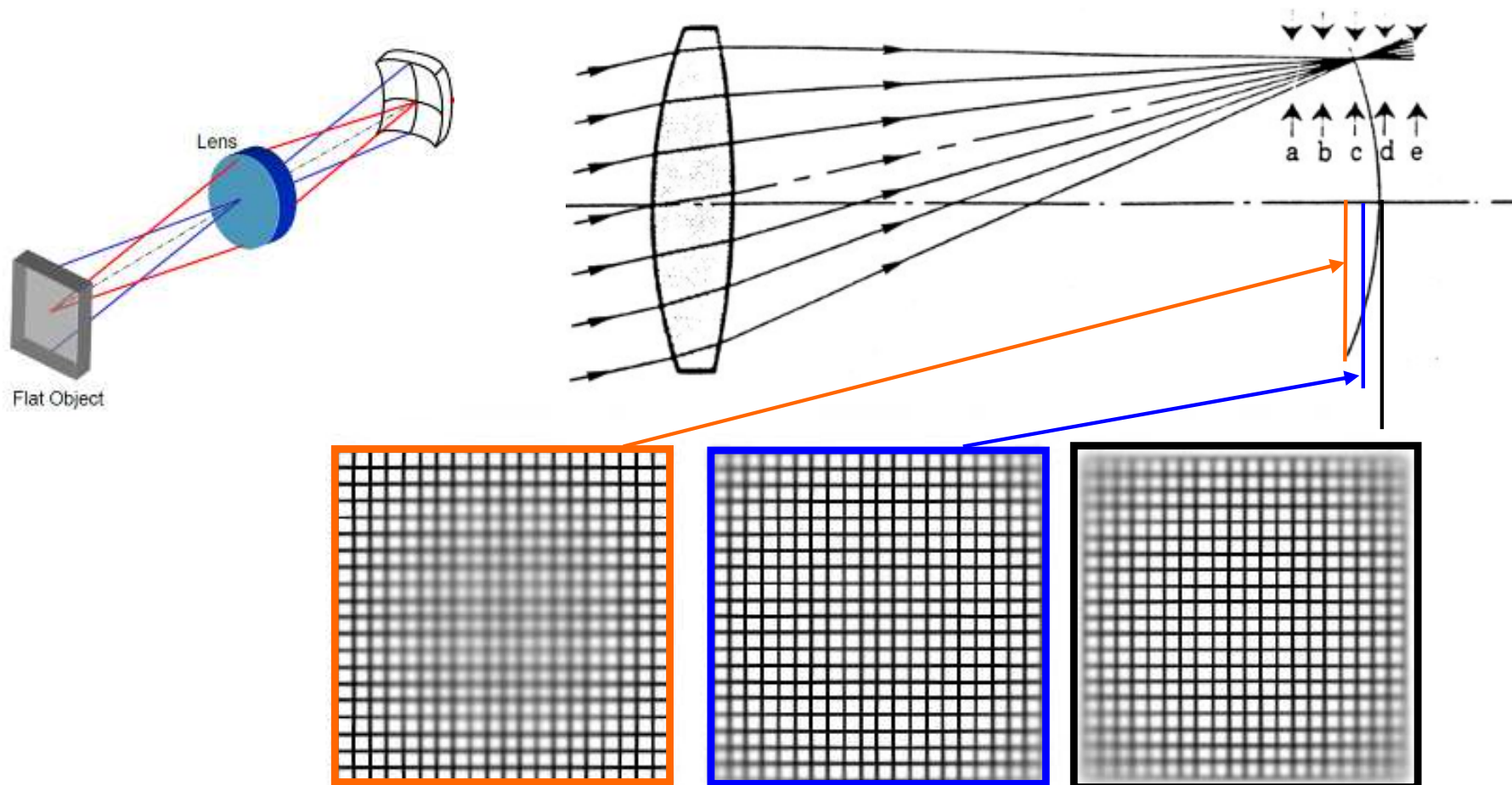
Základní aberace optických soustav

Nulový astigmatismus = křivost pole

Základní aberace optických soustav

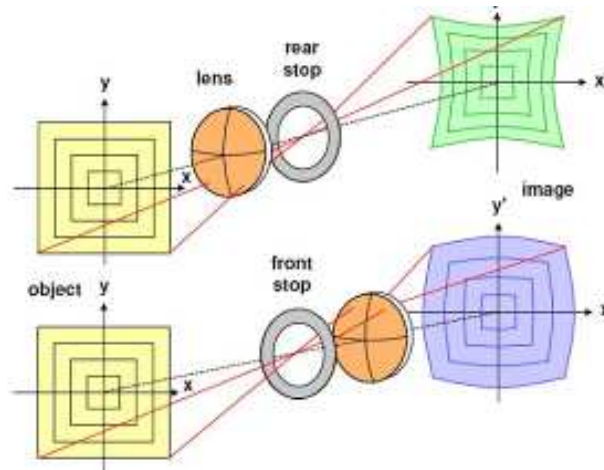
Křivost pole – vada **šikmých** optických svazků
(porušena podmínka ideálního zobrazení **rovina - rovina**)

Body předmětu se zobrazují jako body, ale leží na kulové ploše. Kdyby byla zakřivená obrazová plocha, obraz bude ostrý.

Základní aberace optických soustav

Zkreslení – vada **šikmých** optických svazků
(porušena podmínka ideálního zobrazení **přímka - přímka**)

poduškové

soudkové

**Přímky předmětu se zobrazují jako ostré křivky (množiny bodů).
Obraz je ostrý ale deformovaný**

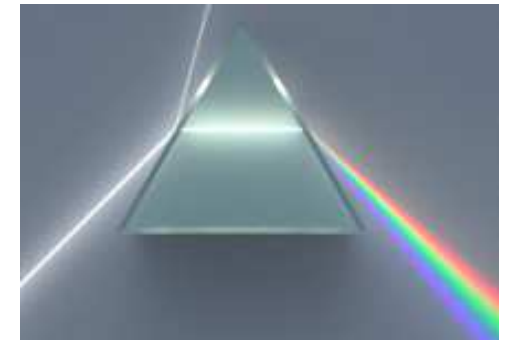
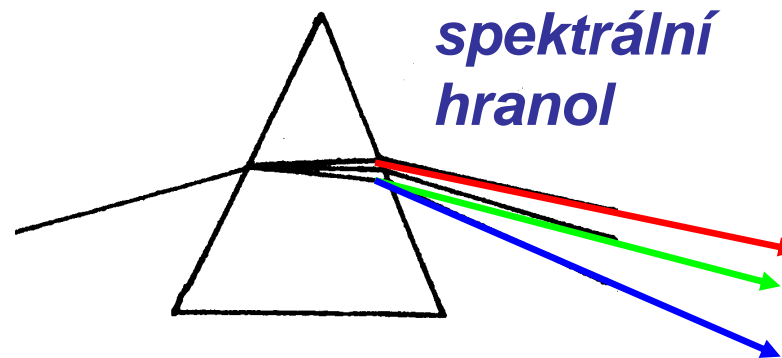
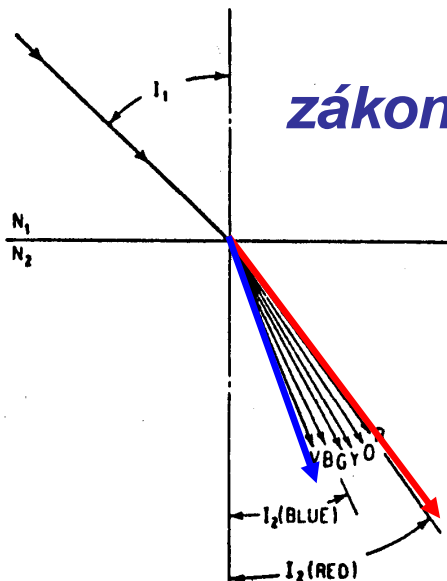
Základní barevné aberace optických soustav

Disperze optických materiálů

Index lomu není konstantní, ale závisí na vlnové délce záření = **disperze**.

Díky disperzi optických materiálů se mění úhel lomu v závislosti na vlnové délce světla. Toho se využívá ve spektrálních přístrojích.

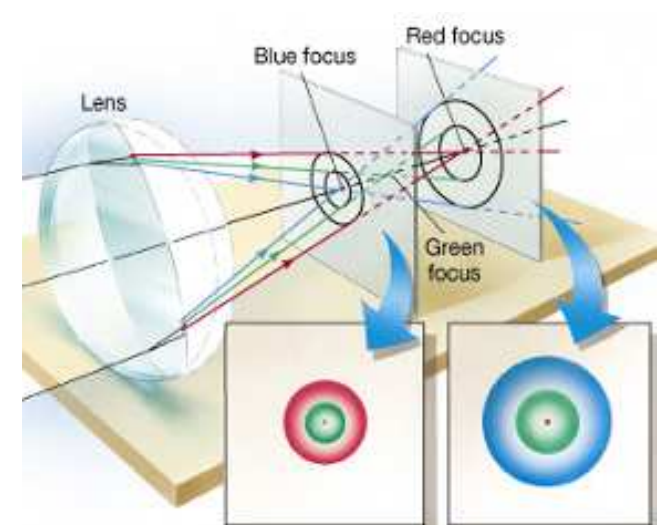
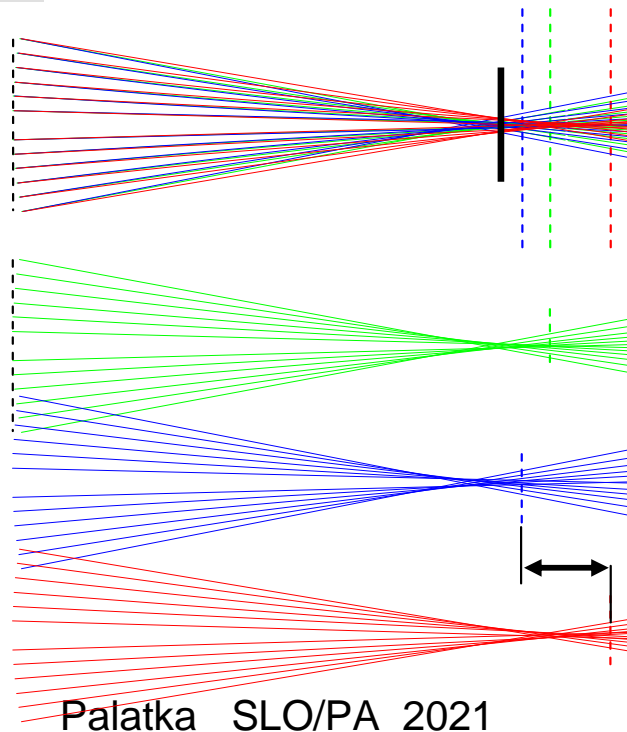
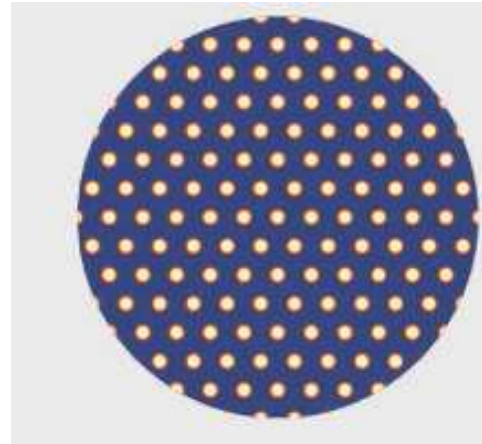
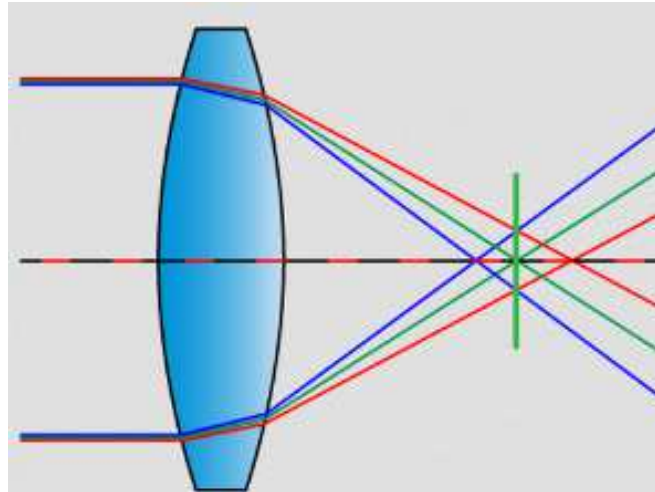
Disperze bohužel vede k barevné degradaci obrazu v OS - barevným vadám.

Barevné vady se vyskytují již v paraxiálním prostoru.

Základní **barevné** aberace optických soustav

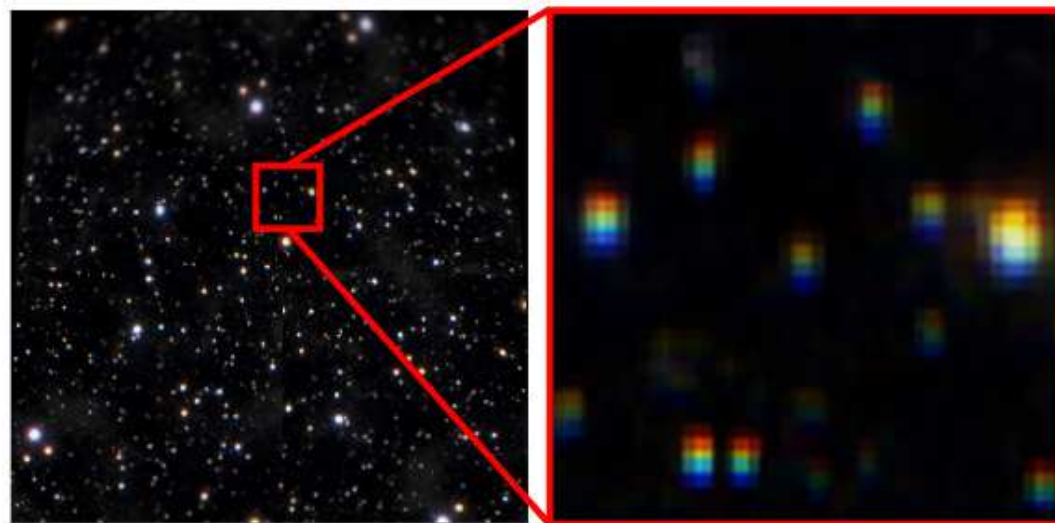
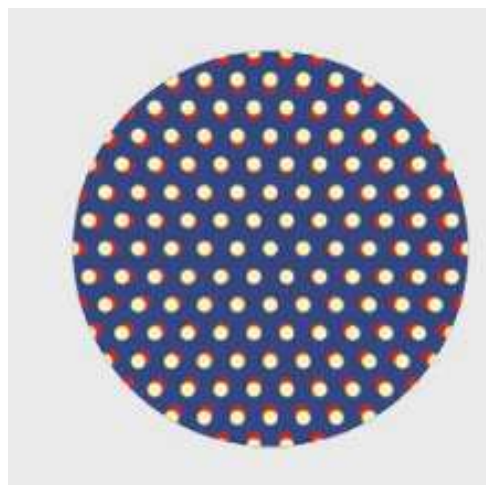
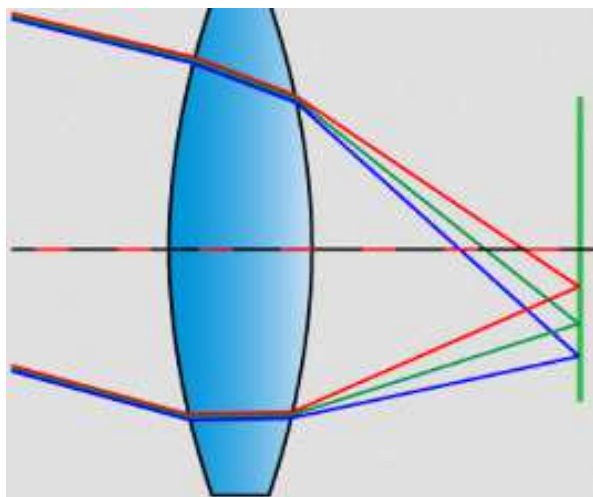
Barevná vada **polohy**

Barevná ohniska

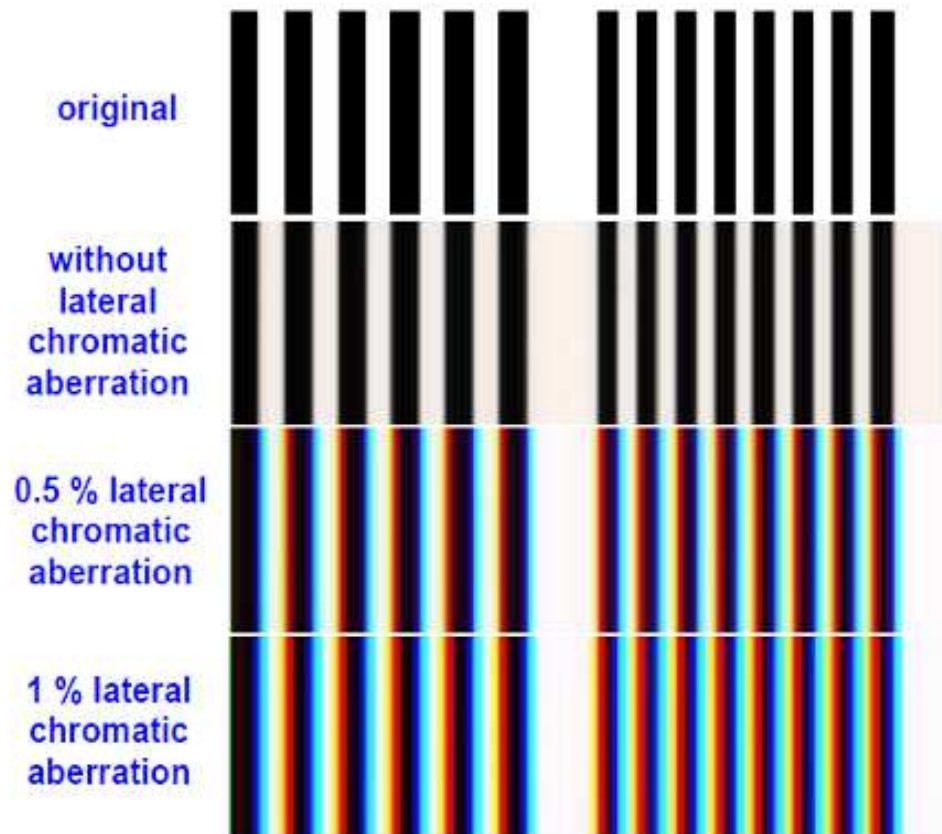
Základní **barevné** aberace optických soustav

Barevná vada **velikosti**

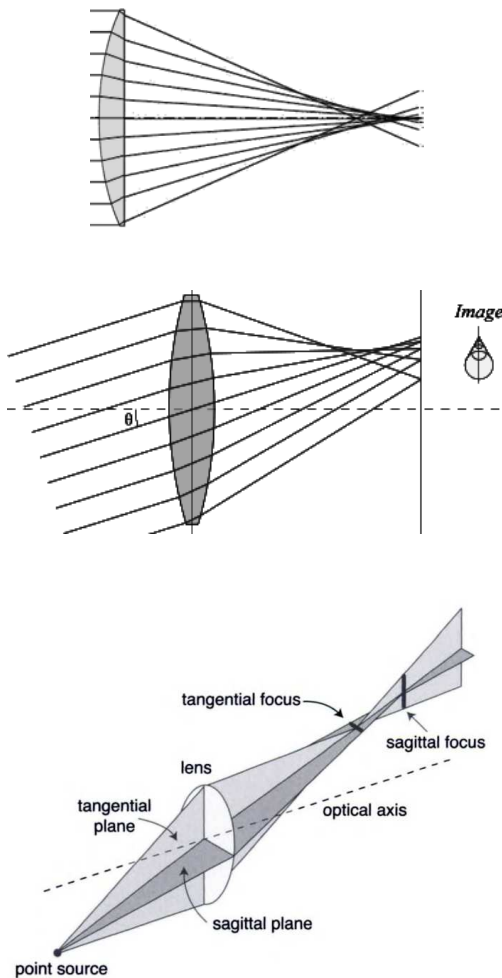
Základní **barevné** aberace optických soustav

Barevná vada **velikosti**

Základní aberace optických soustav

Spot diagramy - aberace

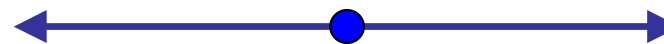
Spherical Aberration

Coma

Astigmatism

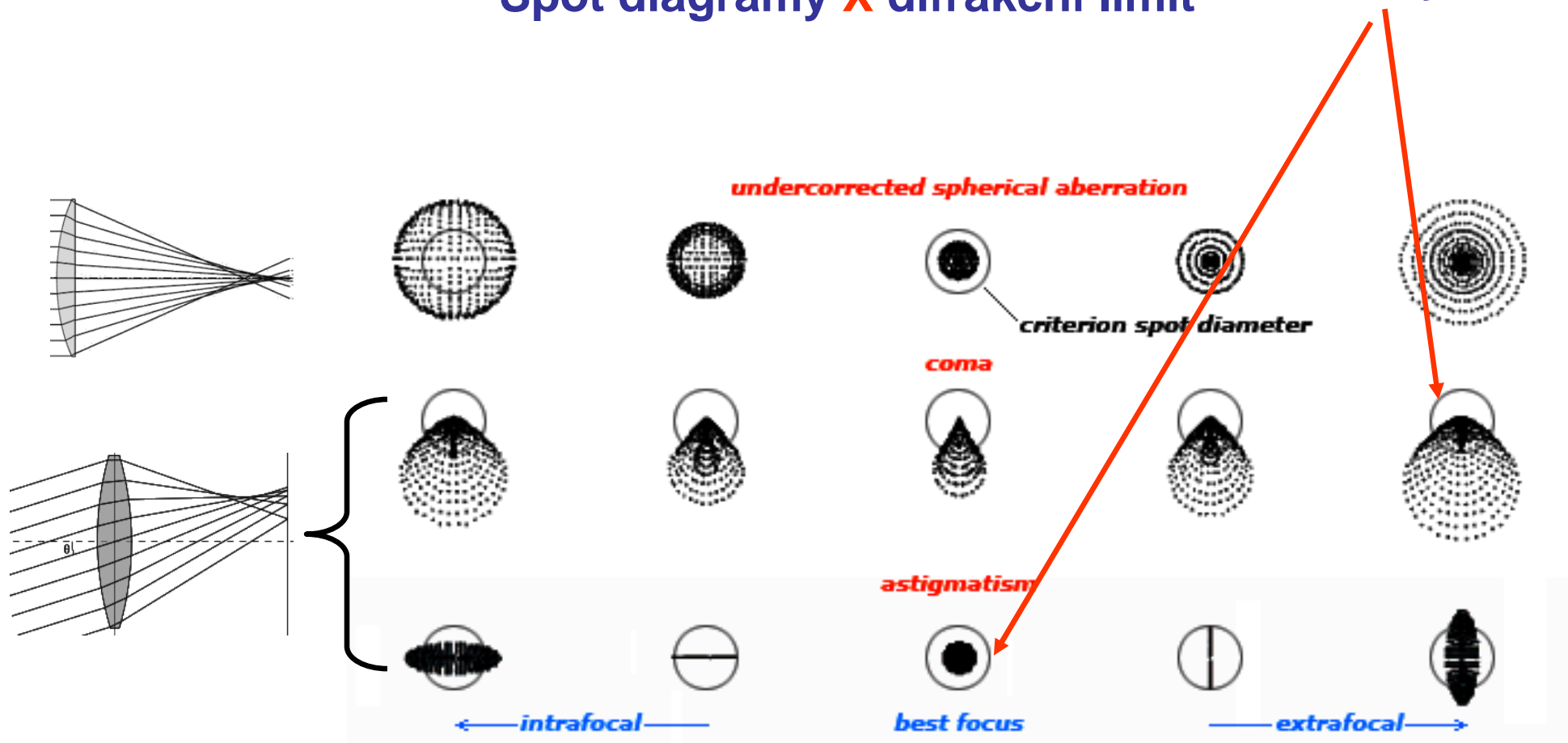
defokusace obrazové roviny

Základní aberace optických soustav

Spot diagramy X difrakční limit

Airyho disk

diffraction limited

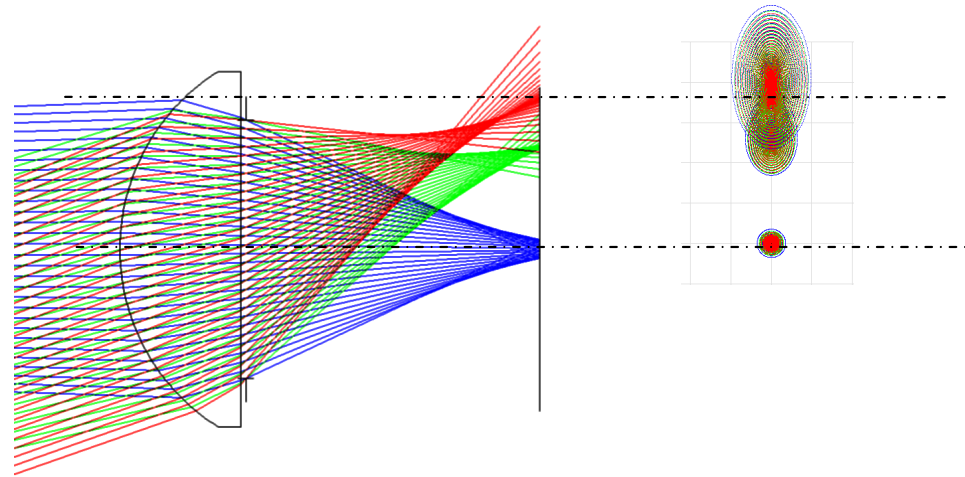
Cílem návrhů optických soustav je dostat velikost spotů na hodnoty srovnatelné s Airyho diskem.

Základní aberace optických soustav

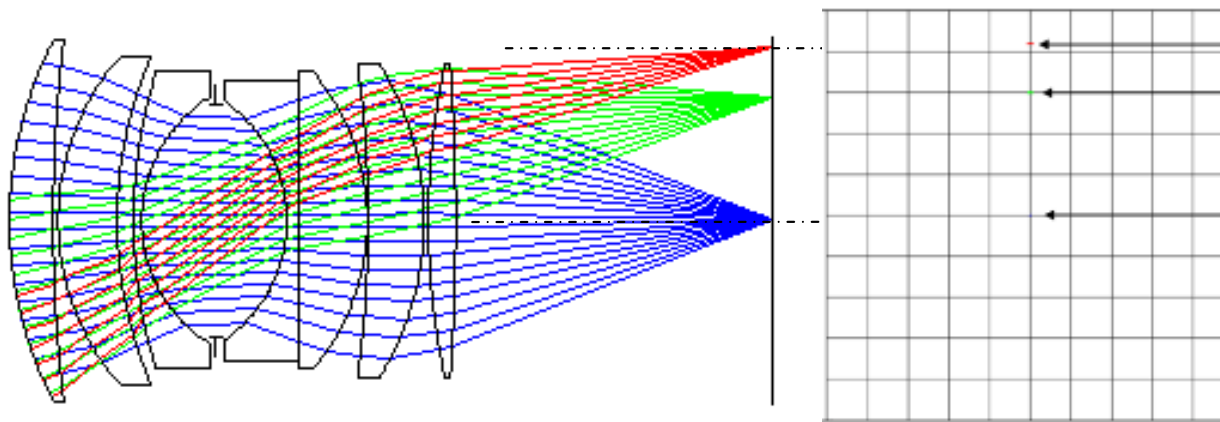
Spot diagramy

„Stejné“ soustavy : $f' = 50\text{mm}$; $\text{FOV} = 44^\circ$; $c = 1.2$

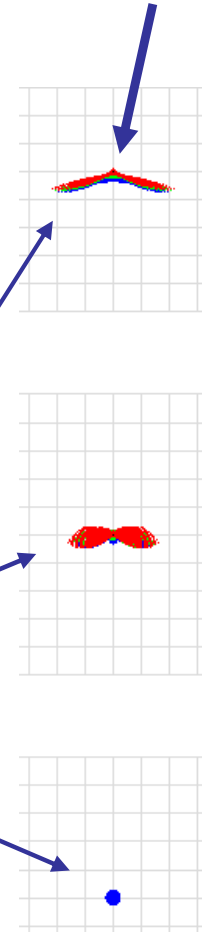
singlet

Double Gauss objektiv

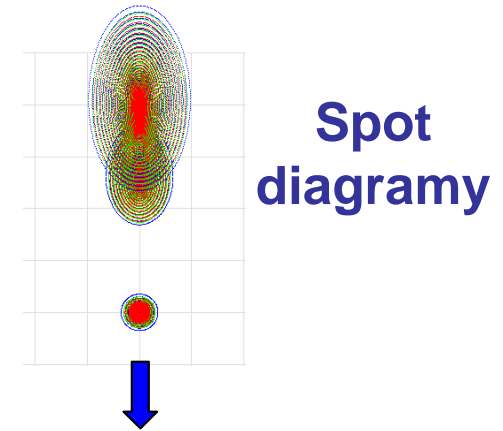
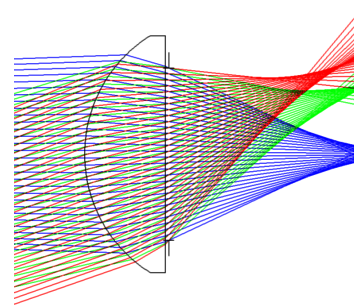
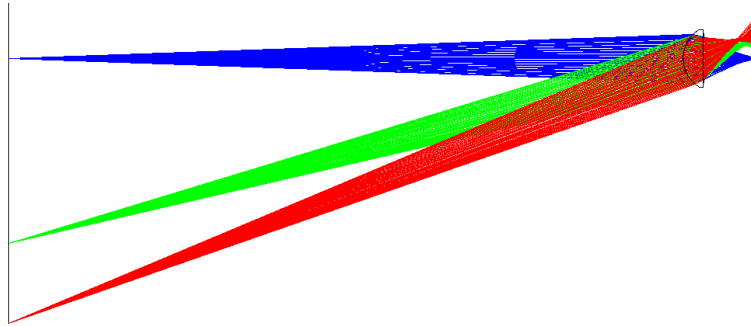

MIX
mimo-osových
vad

Cílem návrhů optických soustav je dostat velikost spotů na hodnoty srovnatelné s Airyho diskem.

Základní aberace optických soustav singlet

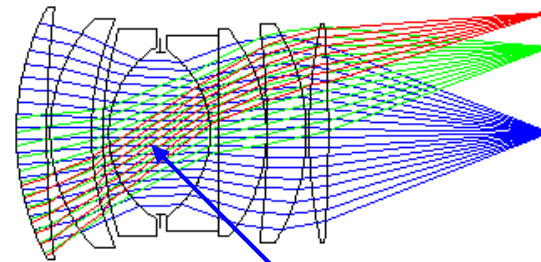
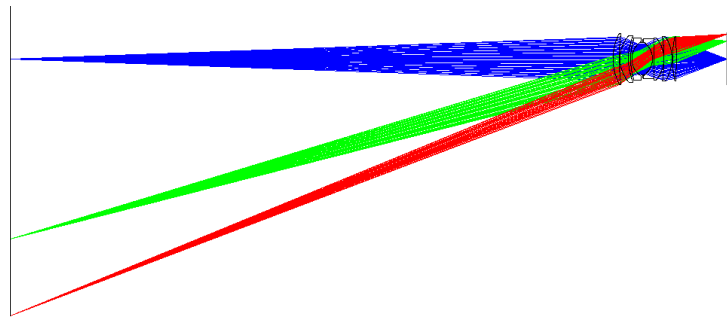
předmět

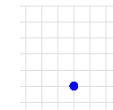
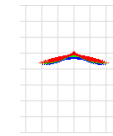
obraz

Základní aberace optických soustav

Double Gauss objektiv

vignetace

Spot
diagramy

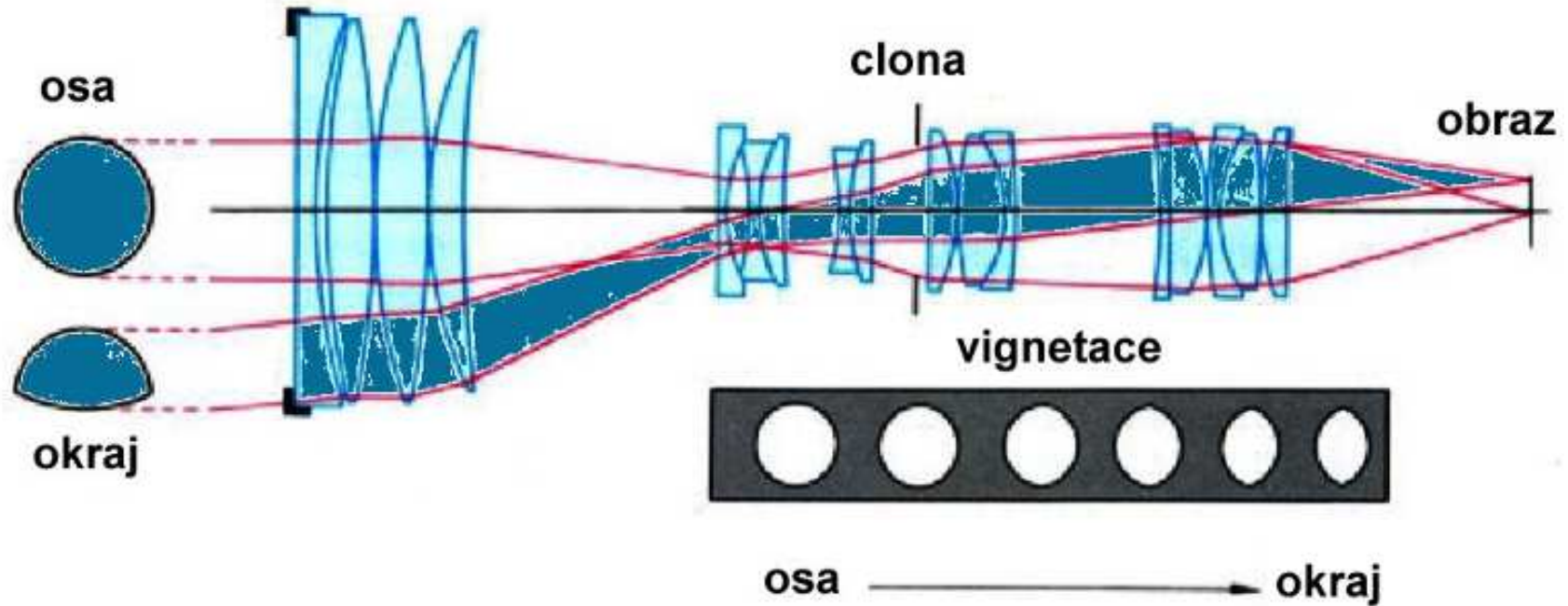

předmět

obraz

Vignetace - složitější optická soustava

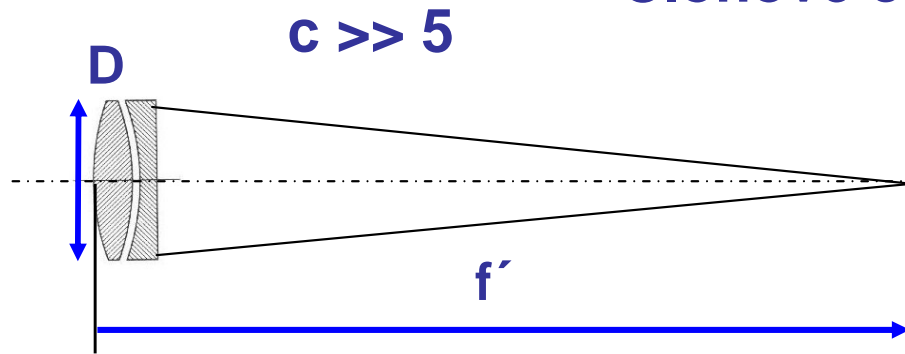

***Mimo-osové svazky jsou odcláněny
objímkami čoček***

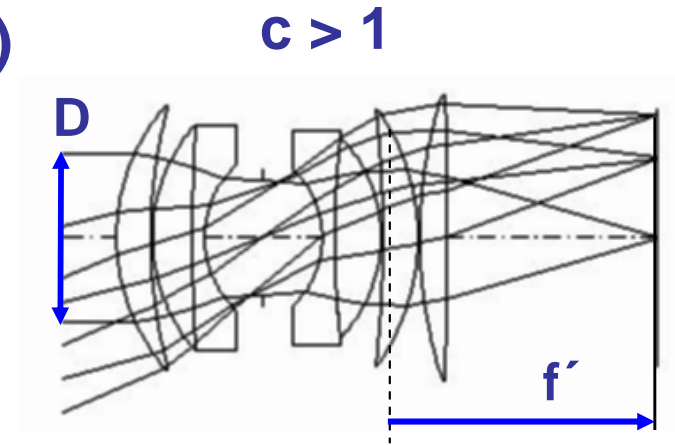
Zobrazovací optické systémy

Základní členění

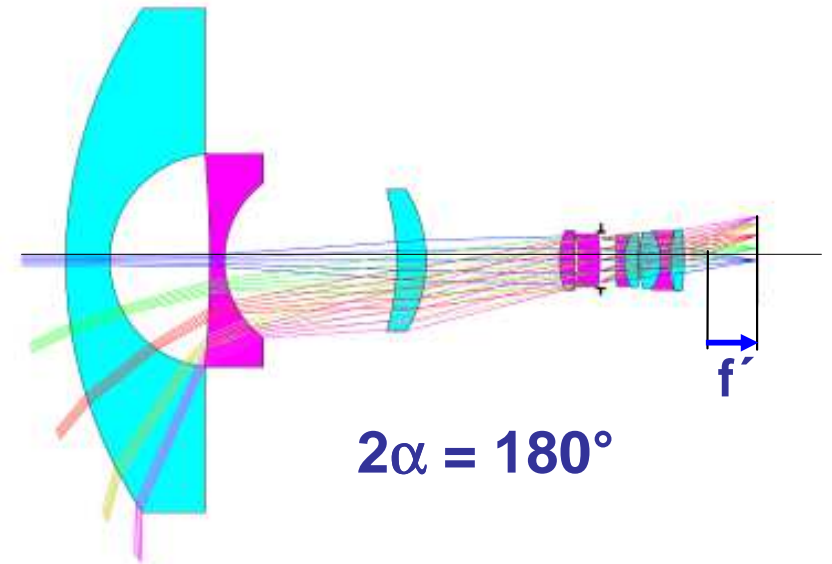
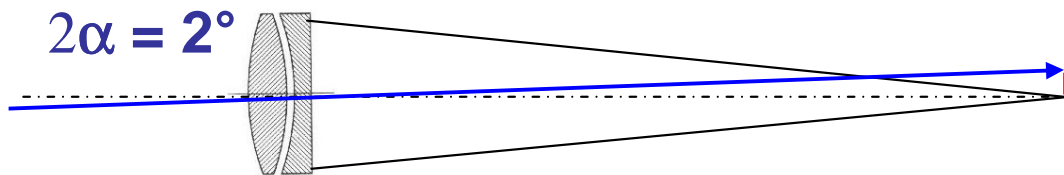
Clonové číslo (Světelnost)

$$c = f'/D$$

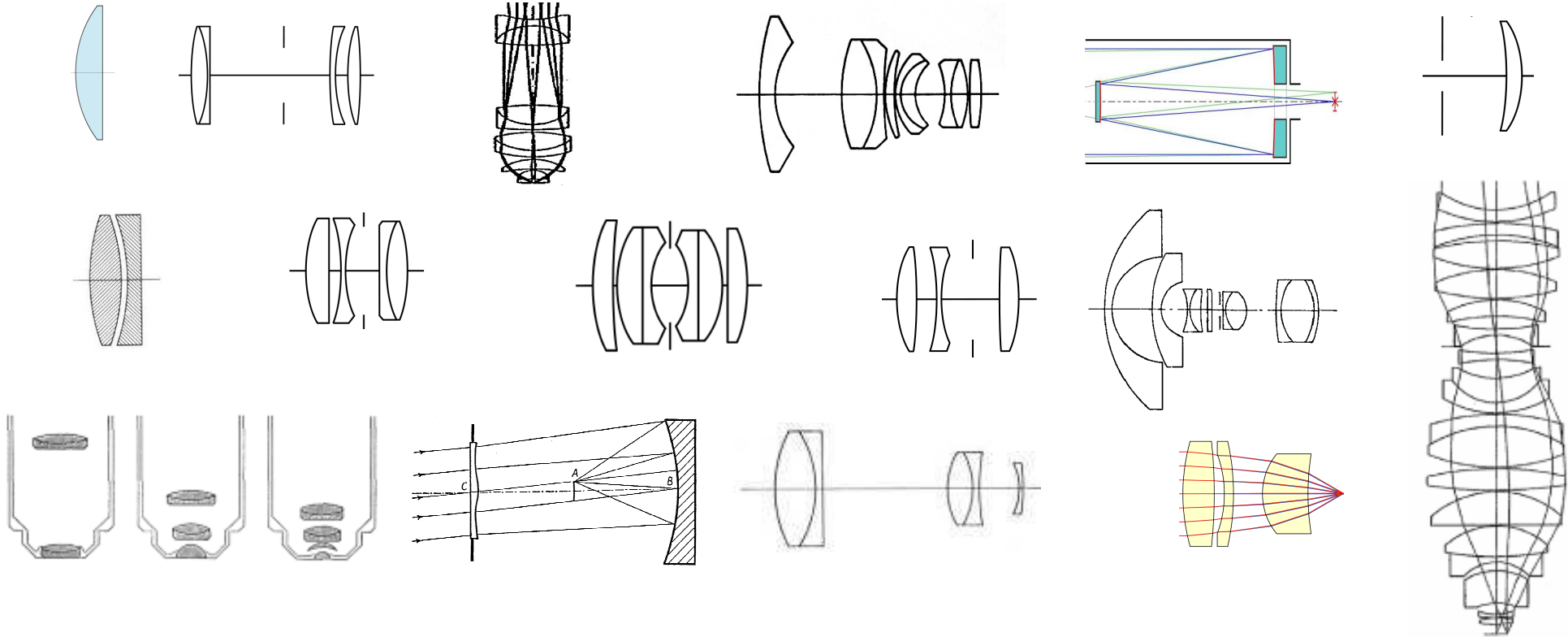

Zorné pole

Zobrazovací optické systémy

Současnost

Cílem návrhů optických soustav je dostat velikost spotů na hodnoty srovnatelné s Airyho diskem.

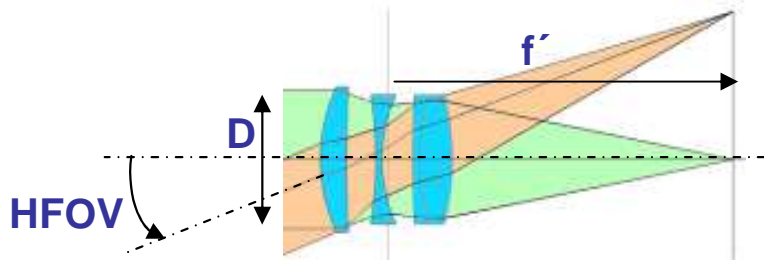
S růstem požadavků na clonové číslo (světelnost) a zorné pole obecně roste počet optických členů optické soustavy.

coma

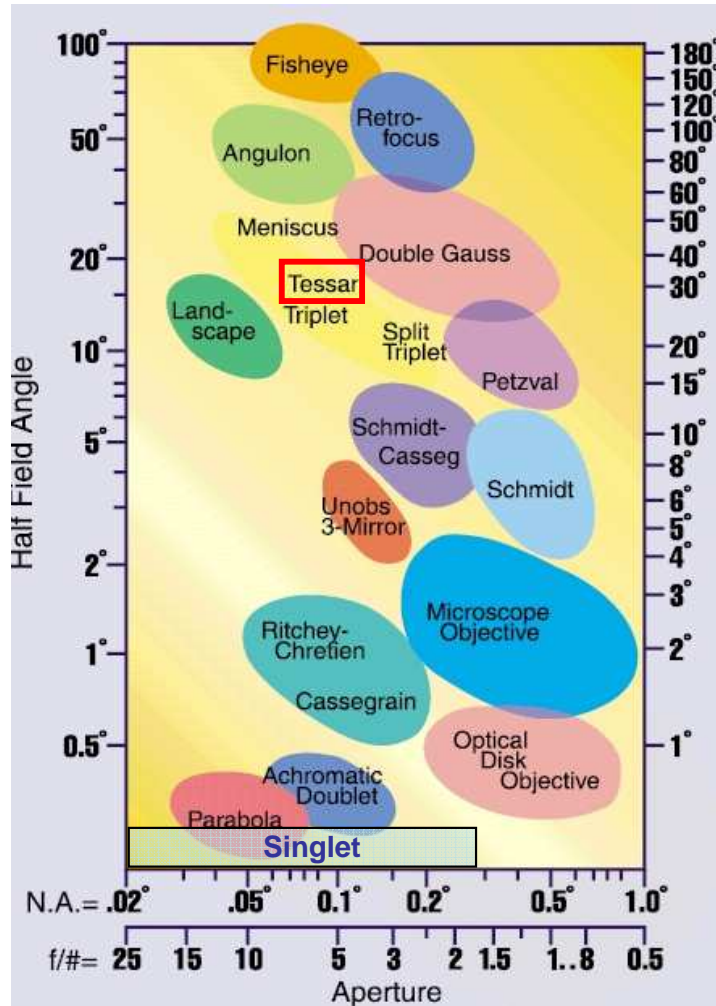

Zobrazovací optické systémy

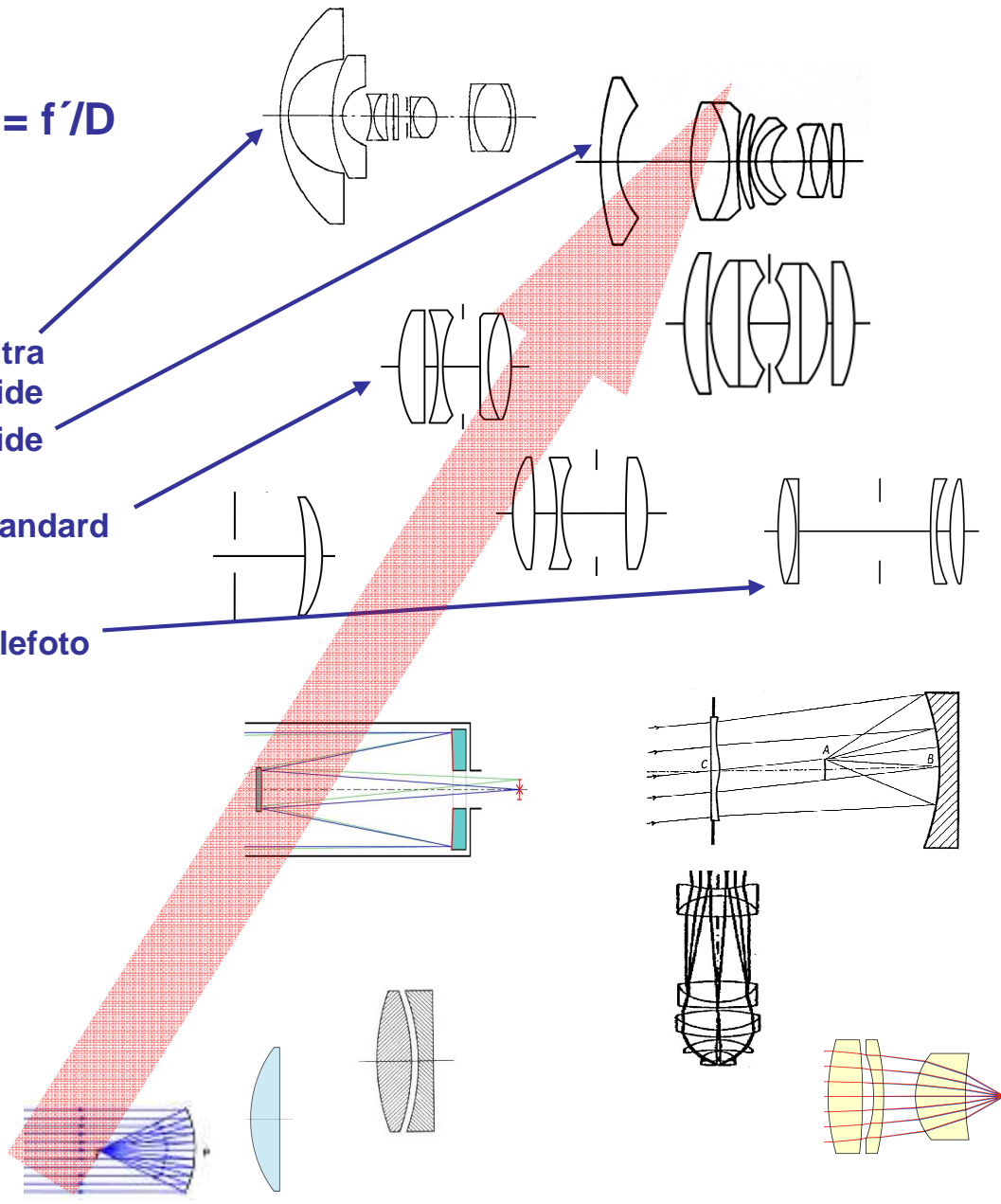
Členění optických soustav – clonové číslo + zorné pole

$$c = f'/D$$

Ultra wide wide
standard
telefoto

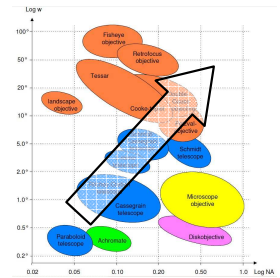
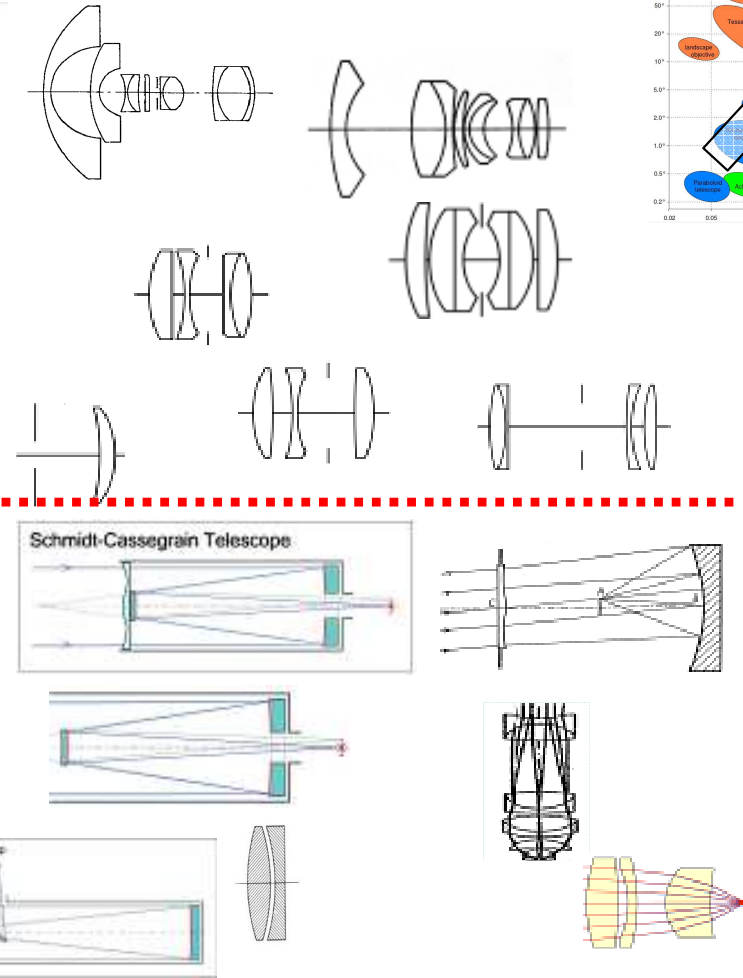
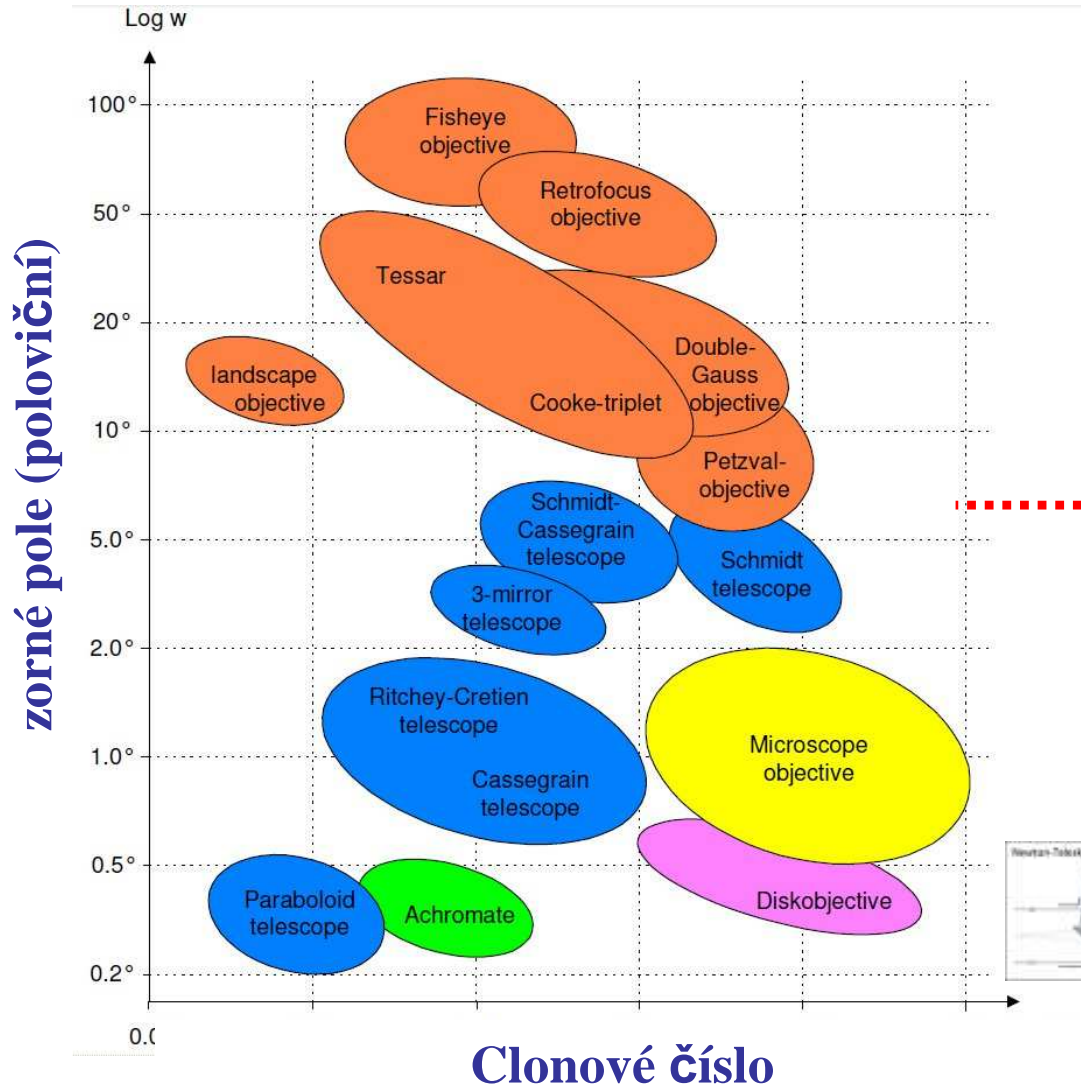
P. Smith: Modern optical engineering
P. Matka SLO/PA 2021

Optické zobrazovací soustavy

Diagram clonové číslo – zorné pole

Složitost soustavy

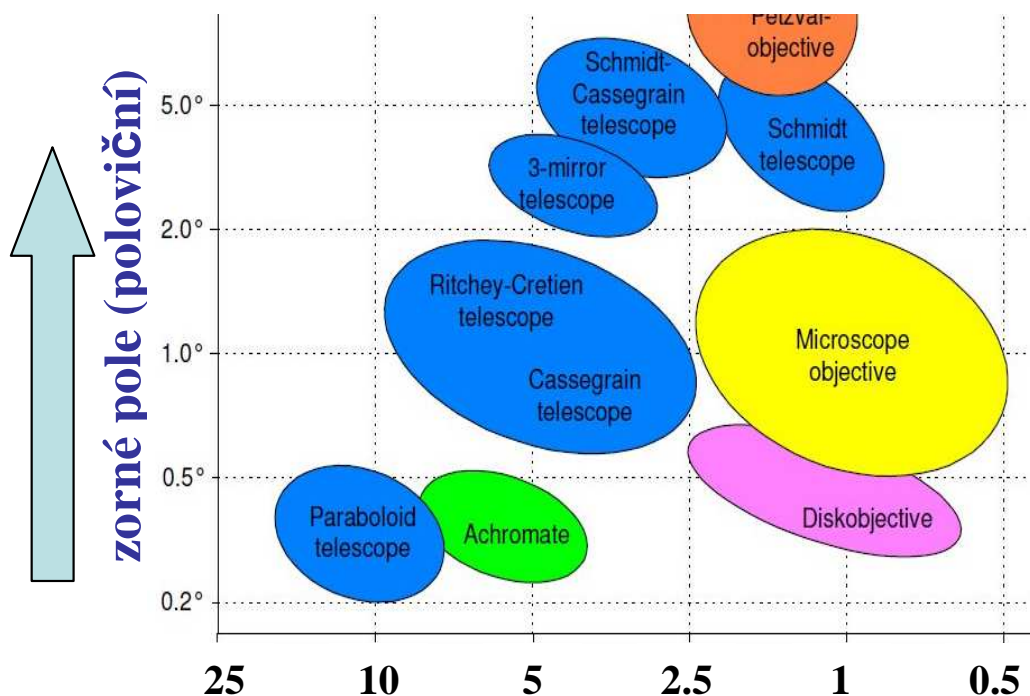

**Korekce aberací
různá !**

Modré bubliny = teleskopy

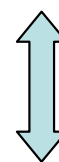
Optické soustavy teleskopů

Diagram clonové číslo – zorné pole

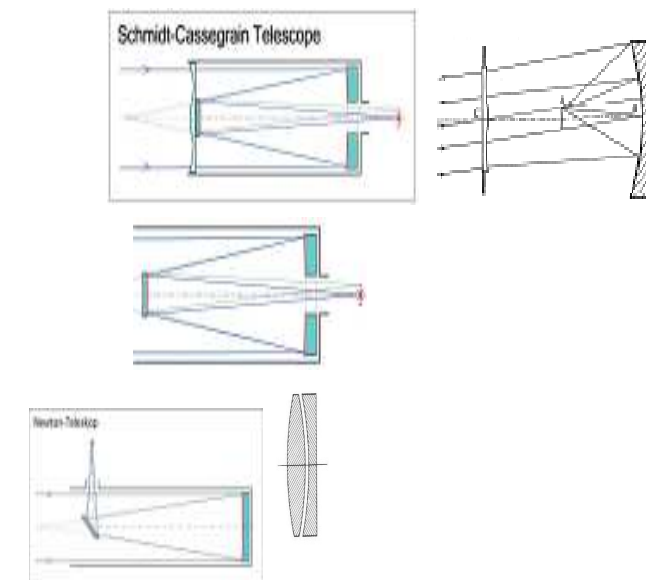

Pozorování

kosmický
prostor
astrofoto

planety
hvězdy

Clonová čísla teleskopů

- ... f/4 – f/6 malá
- ... f/7 – f/11 standardní
- ... f/12 – velká

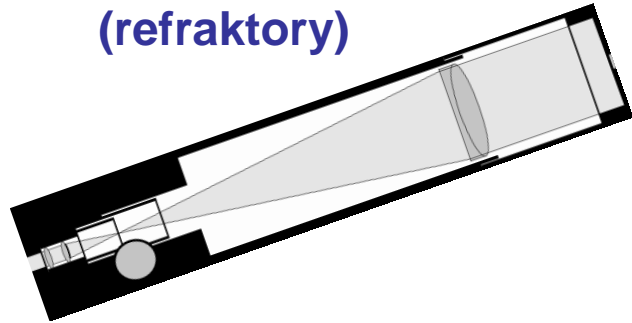
Orientační hodnoty

Zorná pole teleskopů (polovina)

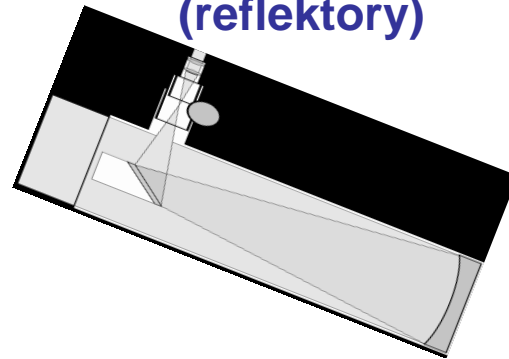
- ... 0.1° – 0.2° malá
- ... 0.5° - 1° standardní
- ... 2° – velká

Hlavní členění teleskopů podle konstrukčních prvků

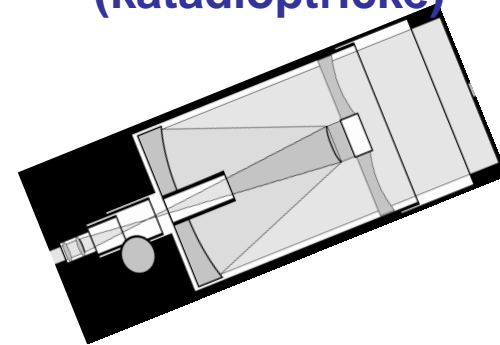
Čočkové
(refraktory)

Zrcadlové
(reflektory)

Zrcadlo-čočkové
(katadioptrické)

Příklady konstrukcí teleskopů pro „amatérskou“ astronomii

